ایکنجی سنه

سکذنجی صایی

دار الفنون

الهیات فاکولته سی مجموعه سی

تاریخی ، اجتماعی ، دینی ، فلسفی

مارت — ۱۹۲۸

شهزاده باشی : اوقاف مطبعه سی

۱۹۲۸

ابوالحسن الاشعری‌نك (باب‌الابواب) اهالیسنه یازدیغی مکتوب [۱]

مترجمی : قوام‌الدین

صوکرا پیغامبر علیه‌السلام اهل کتابه قارشی ، کندی کتابلرنده ، صفتنك ذکر اولنماسی ، اسم ونعتینه دلالتك بولنماسی ایله احتجاج ایتدی . اهل کتاب بونلری کتم ایدنجه ، الله تعالی شو « فمن حاجك فیه من بعدما جاءك من العلم فقل تعالوا ندع ابناءنا وابناءکم ونساءنا ونساءکم وانفسنا وانفسکم ثم نبتهل فنجعل لعنة الله علی الکاذبین : حقیقت ظاهر اولدقدنصوکراده اوخصوصده برکیمسه سنکله مجادله ایدرسه ، کلیکز : اوغللرمزی واوغللرکزی ، قادینلرمزی وقادینلرکزی ، نفسلرمزی (کندیمزی) ونفسلرکزی دعوت ایده‌لم ، صوکرا تضرع ایدوب ، یالانجیلری اللهك لعنتی‌ایله تلعین ایده‌لم ، دی . سورة آل عمران ، آیت ٦٠ » آیتی ایله مباهله‌یی امر ایتمه‌سی اوزره پیغامبر علیه‌السلام خرستیانلری مباهله‌یه دعوتله میدان اوقودی .

یهودیلرك بهتانته قارشی ایسه « فتمنوا الموت ان کنتم صادقین : سوزکزده صادق ایسه‌کز اولومی تمنی ایدیکز . سورة‌البقره ، آیت ٩٤ » دیدی . بوکا اجابت ایتدیکلری تقدیرده ئوله‌جکلرینی خبر ویردیکندن ، پیغامبری تکذیبه عزملری وافراط درجه‌ده دشمنلقلری واوندن هرکسی تنفیر خصوصندکی غیرتلری ایله‌برابر ، هیچ بری بوکا جسارت ایده‌مدی . اکربونلر ، پیغامبرعلیه‌السلامك اوصافنی وخبر ویردیکی شیده صادق اولدیغنی ، کندی کتابلرندن اوکرنمش اولماسه‌لرایدی ، پیغامبرك ایشنه‌سکته ویره‌جکنی بیلدیکلری هرشیئی یاپمه‌یه مسارعت ایدرلردی .

بوندن باشقه ، پیغامبر برطاقم حجتلر کوسترد کدن صوکرا ، جناب الله ، اونك دعوت ایتدیکی وباهر آیتلر ، وقاهر معجزه‌لرله تنبیه ایتدیکی شیئه ، اوجماعتك نظر دقتلرینی جلب واونلر ، قران اویدرمه‌در دیدیکلری زمان ، پیغامبرك کونده‌رلدیکی قومك فصاحت صاحبلرینه ، اوکامثل اویدرمه اون ویاخود برسوره میدانه قویمالرینی سویله‌مك صورتیله تحدی ایتدیکی قران ایله ، پیغامبری تأیید ایتدی . انسانلر وجنلر بو خصوصده یکدیکرینه‌ظهیر اولارق جالیشسه‌لر ، ینه‌مثلی اتیان ایده‌میه‌جکلردر دیدیکی کبی ، کندی

[۱] اوست طرفی یدنجی صایی‌ده‌در .

لغتلریله خطاب ایدوب دوردیغی حالده معارضه‌دن عاجز قالدیلر . بوصورتله پیغامبر علیه‌السلام هم اونلرك ، هم دیکرلرینك عذرلرینی قطع ایتدی . نتکیم موسی علیه‌السلام ، فرعون ساحرلرینك سحرلرینی رذیل ایدن عصاسیله ، هم ساحرلرك هم دیکرلرینك عذرلرینی قطع ایتمشدی . عصادن حاصل اولان حالار ، اللهك فعلی اولوب قدرتلری حیطه‌سندن خارج بولندیغی وبونلری یاپابیلمك امیدی خاطرلردن بیله کچمه‌دیکی هم ساحرلره هم دیکرلرینه ظاهر اولدی .

کذا عیسی علیه‌السلام ، کندی زمانینده اولوب علاجلرینك منتهی اولدیغی مقداردہ (واصل اولدیغی درجه‌ده) ، دوالرك اصوللرینی واونلر (حشایش) ده‌کی خاصه‌لری بیلمك خصوصنده ابتداع درجه‌سنه واران طبیبلرك عذرلرینی ، اولولری علاجسز دیرلتمك ، آنادن توغما کور اولانلری وتنی آلاجالامانلری ایی ایتمك واونلری عاجز براقان سائرشیلرله ، قطع ابتدی . واونلره اویله معجزه‌لر کوستردی که آز دوشونمکله بونك کندی اقتدارلری خارجنده اولدیغی بیلیرلر .

بونك کبی پیغامبر علیه‌السلام‌ده کندی قومندن اولان فصحانك ، لغتلرنده ، شعرلرینك نظمنده وخطبه‌لرینك بسط واطنابنده ، فصاحتلرینك منتهی اولدیغی درجه‌دن یوکسك اولدیغنی بیلمه‌لری دولایسیله ، قران وقرأنده‌اولان غرائب ایله اونلرك شبهه وعذرلرینی قطع (ازاله) ایتدی ، پیغامبر بعث‌اولوندیغنی یوقاریده ذکر ایتدیکمز ، بوتون فرقه‌لره ، اللهك بیان وحجتلری ایله ، طوتدقلری یوللرك فسادینی ایضاح واونلری دعوت ایتدیکی شیئك صحتنه ، برهانلر وآیات الهیه ایله استدلال ایتدی ؛ اوصورتله که اونلردن کیمسه‌نك شك وشبهه‌سی قالمادی وکیمسه رسول‌اللهك اتیان ایتدیکی دلیللر اوزرینه باشقه‌سنك زیاده‌سنه محتاج اولمادی . اکربو ، بویله‌اولماسه ایدی ، پیغامبر علیه‌السلامك ألنده ، کفار جماعتنه قارشی حجت بولنماز وکندیسنه اطاعت ایتمکی لازم اولمازدی . وبونلر ، صوك قیصقانجلق وکندیسنه خصومتله مشبوع اولدقلرندن ، یوزینه قارشی بواکسکلك ایله احتجاج ایدرلر وطاعتك وجوبنی قبول ایتمزلر ، دلیل کوسترمك خصوصنده‌کی قصوریله کندیسنی تزییف ایدرلردی . آرالرنده اوزون مدت اوطوردیغی وکندیلرینه قارشی دائما تحدی وعنف ایله‌معامله ایتدیکی حالده ، فوق‌العاده احتراصلرینه (حرصلرینه) رغماً ، بویله برشیئه یول بولامادیلر .

کوریلیورکه ، پیغامبر علیه‌السلامك توحیده دعوتنده وبونك ایچون دلیل کوسته‌ردك

توحیده ایصال ایدن طریقلری ایضاح ایتمه‌سنده بزم (اهل سنت) یورودیکمز مذهبك دوغرولغی معلوم اولدی .

کذا الله تعالی، پیغمبر علیه‌السلامك نبوتی ، شدتلی آچلق وقتلرده غلبه‌لك برجماعتی آزطعام ایله‌دویرمق ، صوسزلق زمانلرده پارمق آرالرندن فیشقیران صوایله حیوانلری وصاحبلرینی ، قاناجق صورتده صولامق ، قوردك قونوشمه‌سی ، قیزارتلمش برقول پارچه‌سینك بن‌زهرلی‌یم دییه‌خبر ویرمه‌سی، قمرك یاریلماسی، ایدیلن دعوت اوزرینه آغاجك یرندن سوکوله‌رك حضورینه کلمه‌سی ، امری اوزرینه تکرار یرینه کیتمه‌سی واونلره ، قلبلرنده صاقلایوب‌ده خبر ویرمه‌سی ایسته‌دیکلری شیلری سویله‌مسی کبی عادتلرینی نقض ایدن وکندیسنه خاص اولان معجزه‌لرله‌ده تأیید ایتدی .

بوندن صوکرا ، پیغامبر علیه‌السلام ، الله‌تعالینك « اطیعوا الله واطیعوا الرسول : اللهه ورسوله اطاعت ایدیکز. سورة النسأ ، آیت ٥٩ » قولیله الله‌تعالی‌یی معرفته واونلره تبلیغی تکلیف ایدیلن‌شیلرده کندیسنه اطاعته دعوت‌ایتدی . والله تعالینك « یاایها الرسول بلغ ماانزل‌الیك من‌ربك وان‌لم تفعل فما بلغت رسالته والله یعصمك من‌الناس : ای پیغامبر ربکدن سکا انزال ایدیلن شیئی تبلیغ ایت ! اکر یاپمازسك رسالتی تبلیغ ایتمه‌مش اولورسك . الله سنی انسانلره قارشی وقایه ایدر . سورة المائد ، آیت ٦٧ » قولیله ، الله تعالینك ، بونلری‌تبلیغ ایله امر ایتدیکی ومحافظه‌سنی تکفل ایتدیکنی کندیلرینه تبلیغ ایتدی‌دشمنلرك چوقلغنه وقوتلرینك شدتنه وکندیسنه عناد وعداوت کوسترمه‌لرینه قارشی الله تعالی کندیسنی حفظ ووقایه ایتدی . بونك اوزرینه پیغامبر علیه‌السلام ، دشمانلرینك کثرتی واقرباسنك کندندن چیکلمه‌سی ، قوم وقبیله‌سنك کندیسنه دشمان اولماسی وعین زمانده ، بونلرك ربوبیتی انکار ، بیلدیزلری تعظیم ، آتشه عبادت ، صنملره حرمت کبی ایشلرده بولندقلرندن دولایی پیغامبر علیه‌السلامك اونلری تخطئه ایتمسی اوزرینه کندیسنه فنالق قصد ایتملری وقایعنه رغماً ، یالکز باشنه ربنك رسالتنی تبلیغ وامانتی ادا ایتدی . بونلرك یاپدقلری ایشلردن هرنه‌یی نهی ایتدیسه‌اونك فسادینی دلیللر ایله‌ایضاح ، اینانملرینه وعمل ایدلمسنه دعوت ایتدیکی شیلرك صحتی‌ده الله تعالینك تبیانی وحجتلرله بیان ایتدی . هرهانکی برشیئه دعوت ایتدیسه اوشیئك بیان وایضاحنی ، اونی یاپمقله مکلف اولانلره ، تکلیف آنندن تأخیر ایتمدی .

اهل علمدن برطائفه ، الله تعالینك پیغامبر علیه‌السلامه تحمیل ایتدیکی احکامده ،

بیانك تأخرینی جائز كورییورسه‌ده ، بوآنجق اوحكمك عمل اولنماسی وقتنه قدردر . عمل ایدلمسی لازمكن وقتدن بیانك تأخیری ایسه بالاتفاق غیر جائزدر .

دوشونه‌بیله‌ن انسانلره معلومدركه پیغامبرعلیه‌السلامك ، امتندن كندینه ملاقی‌اولانلری دعوت ایتدیكی شیلر ـ كه حادث اولدقلرینی اعتقاد ، كندیلرینی احداث ایدن ذاتی معرفت واوئی توحید ، اسماء حسنی سنی وصفات نفسیه وفعلیه‌سنی معرفت ، ورسالتنی تبلیغ ایتمه‌سنده كندیسنی تصدیق ایتمكدن عبارتدر ، بونلر ـ بیانی تأخیر اولنمق جائز اولمیان خصوصاتدندر . زیرا پیغامبر علیه السلام اونلره تكلیف ایتدیكی بوشیلرده كندیلرینه مهلت ویرمه‌دی ومتأخر زمانده یاپمه‌لری ایله‌ده امر ایتمه‌دی ، بالعكس درحال یاپمالرینی امر ایتدی .

فعل وقتندن بیانی تأخیر ، یاپمق امكانی اولمیان شیله تكلیف وطاعتی ممكن اولمایان شیئی الزام اولماسی جهتیله ، جائز دكلدر . زیرا امرینك بطلانی وطاعتنك سقوطی اقتضا ایدر .

بو نكته‌یه مبنی‌درکه ، رسول‌اللهك ، كندیلرینه بیلدیردیكی شیلرده ، اصحابدن هیچ بری شك ومخالفت ایتمه‌دی. بوخصوصه دائر اونلرن نه برسوز ونه‌ده پیغامبر علیه‌السلامك تنبیه ایتدیكی دلیللره برشی زیاده ایتدیكلری نقل اولنمش دكلدر. بالعكس بونلرك جمله‌سی پیغامبرك تنبیه ایتدیكی یول اوزره یورودیلر . هپسی متفق ایدیلر ، قلبلری تنور ایتمش رسول‌اللهك حین‌دعوتده كوستردیكی دلیللرك وجه‌دلالتی‌قاورامش اولدقلرندن، كندیلرینه خبر ویردیكی هر خصوصده صادق اولدیغنی‌ده ، عین دلیللر ایله بیلدیكلرندن ، حادث اولدقلرنده وكندیلرینی احداث ایدن ذاتی توحیده، اونك اسما وصفاتنده ، قدری اوكا تفویض‌ایدوب بوتون مقدوراته رضاخصوصلرنده، اختلاف ایتمیورلردی . آنجق، اجتهادله مكلف اولدقلری عملی حادثه‌لرده ، او حادثه‌لرك كندیلرینه وقوعی وبیلنرنده حدوثی وقتنده بحث ونظر كلفتی‌اختیارایدرلردی. بونلری (حادثه‌لری) ده برطاقم اصللردن‌چیقاریلان اساسلره (معانی) ارجاع ایتدیلر كه اواصللری رسول‌الله كندیلرینه بیلدیرمش واونلرده اولان اساسلره‌ده اشارتله تنبیه ایتمشدی .

بو صورتله اجتهادلرندن بزه قدر نقل اولنان اجتهاد یوللری میدانه كلدی كه بونلرك بعضیلرنده اتفاق وبرقسمنده اختلاف ایتدیلر. اجتهادله مكلف اولدقلرندن، ویره‌جكلری حكملرك هیچ برنده ، بری دیكرینی تقلید ایتمه‌دی . رسول‌اللهك بونلری ، حادث

اولدقلرينى وكندیلرينى احداث ايدن برذات بولندیغنى وبونك اسماحسنى وصفات عليانسنى معرفته ، چاغيرمه‌سنه كلنجه ، بو خصوصلرك هربرينه عائد دليللرك وجه دلالتى ، اونلره ظاهر اولمش وقلبلرى اطمئنان ايله دولمشدر . بونلر يكى دليللر تدارکندن مستغنى اولمشلردر . بو خصوصه دائر مطلع اولوب بالاتفاق قبول ايتديكلرى شيلرك جمله‌سنى ، صوكرادن كلنلره تبليغ ايتديلر . قبوله‌دعوت اولندقلرى شيلرده ، رسول‌اللهك كنديلرينه تنبيه ايتديكى دليللرى وصدقته دلالت ايدن معجزه‌لرى مشاهده ايتمه‌لريله ، عذرلرى قطع اولوندى . پيغامبردن صوكرا كلنلرك عذرى ايسه ، اصحابك بو شيلرى اونلره نقلى ايله قطع اولنمشدر . اينانماسنه چاغيريلديغمز هر هانكى بر شيئى بيلمك خصوصنده پيغامبرك تنبيه وتأمل ايتمه‌يه‌بتون امتى‌دعوت‌ايتديكى ادله‌دن باشقه دليللراختراعنه حاجت‌قالمقسزين ، هرزمان اربابنك نقل ايتدكلرى ، صوكرا كيلر ايچون حجت‌در . زيرا ، پيغامبرعليه‌السلامك كتيرديكندن دها أولويشلى‌سنى كيترمك ياخود اوكا اوزاق اولان شيئه ايرشمك ، هيچ بركيمسه ايچون ممكن دكلدر .

بونلرك (اسلاف) اتفاق ايتدكلرى اصللرك جمله‌سى ، بو كبى شيلرى حفظه اعتنا واوكا وصول ايچون دوغرو يولى طلبده اجتهاد وبوخصوصده احتياطدن آيرلمامايه اهتمام ايدن ، محدث وفقهادن‌عبارت اولان‌اهل‌نقل عندنده‌معلومدر . بونى بويوكلرى‌كوچوكلرينه تعليم وتماميله كوكله‌شمه‌سى ايچون‌مكتبلرده چوجقلرينه تدريس ايدرلردى . اونلربوشيلرك صحتنى معرفتده صاحب شريعتك ، حين‌دعوتنده تنبيه ايتديكى ، دليللريله اكتفاايديبورلردى بوكا ، براقدقلرى اثرلر شهادت ايتمكده‌در .

بوتون انسانلرك حادث اولديغنه وبونلرى احداث ايدن بر ذات بولنديغنه تنبيه ايتديكدنصوكرا ، پيغامبرك صدقنه دلالت ايدن معجزه‌لر ، عين زمانده پيغامبريمزك خبر ويردیكى شيلرك صحتنى ايجاب ، كتاب وسنتدن هر نه كتيرديسه اونلرك الله تعالى عندندن اولديغنه دلالت ايتدى . كنديسنك صادق اولديغى علامتلر ايله ثابت اولونجه ، الله طرفندن خبر ويردیكى هر شيئك صحتى‌ده معلوم اولدى . هر شيدن صرفنظر يالكز خبرلرى ، بزم حسلرمزدن غائب اولان امرلردن واللهك صفات فعليه‌لرندن اعتقادينه دعوت ايتديكى بوتون شيلرك صحتنه دليل وبو شيلرى ادراك وحقيقتلرينى بيلمه‌نك يكانه يولى اولدى .

بوخصوصاته دائر اونك خبرلرندن عبارت اولان دليل ، فلاسفه‌نك واونلره تبعيت

ایدن قدریه وسائر اهل بدعتك ورسل كرام یولندن انحراف ایدنلرك اعراض طریقندن دلالت اعتباریله دها واضح‌در .

زیرا اعراضك وجودینه استدلال ، اعراضی انكار ایدنلرك شبهه‌لرینك فسادینی ، اعراضك كندی كندینه قائم اولماسنی وبونك هیچ بر عرض ایچون ممكن اولماسی جهتیله عرضك جوهره مخالفتنی ، عدم‌بقاسنی ، جنسلرینك اختلافنی ، محللدن انتقالنك صحیح اولمادیغنی ، اعراضدن خالی اولمیان شیئك ، حدوث جهتندن حكمی ، اعراضك حكمی كبی اولدیغنی وبونك بویله اولماسنی ایجاب ومخالفلرك شبهه‌لرینی ابطال ایدن ادله‌یی معرفت امكانسزدر . بناءً علیه ، یوقاریده ذكر اولونان شیلره استدلال خصوصنده كندیسنه اعتماد ایدن مخالفلرینمز عندنده‌ده ، او ادله‌نك مدلولی اولان شیئه استدلال ایدیله‌مز ، چونكه اعراض دلیلنك مطلوبه دلالت ایتدیكنی بیلمك ، آنجاق یوقاریده تعداد ایتدیكمز خصوصلری معرفتله قابل‌در ، حالبوكه ذكر ایتدیمز هرمرتبه‌ده برچوق مخالفلر واردركه هربرینی اقناع اوزون مجادله‌یه محتاج‌در . حسلریمزایله بیلنمه‌ین یوقاریده مذكور شیلری معرفت ایچون ، رسولك خبریله استدلال ایتمكده ایسه ، بوكی شیلره محتاج دكلز .

زیرا اونك آیتلری (علامتلر) وصدقنه دلالت ایدن دلیللر ، محسوس ومشاهددر . اینانمایه دعوت ایتدیكی شیلرك صحتنی آراشدیرمه‌یه وصدقنه شاهد ایتدیكی شیئی دوشونمه‌یه قلبلری تهییج وخاطرلری تحریك ایتمشلردر . بوعلامتلرك (آیتلرك) الله‌تعالی‌دن اولوب بشردن اولمادیغنی بیلمك ایسه آزبر دوشونمكله حصوله كلیر ، زیرا بوكا یول واضحدر .

یوقاریده سویله‌دیكمز وجهله ، موسی ، عیسی ، ومحمدعلیهم‌السلامك دعوتلری آننده اولدیغی كبی ، الله‌تعالی ، پیغامبر علیه‌السلامی ارسال ایتدیكی قومك قلبلرینی ، اونلرك عادتلرینی بیرتمق ووعد ایتدیكی عذابی اونلرك پیغامبردن اعراضلری حینده ایقاع ایتمك صورتیله ، دلیللرینه باقمایه تهییج ایتدیكدن صوكرا شبهه‌یه محل یوقدر .

بوجهت ، ایضاح ایتدیكمز كبی اولونجه حس ایله ادراك ایده‌مدیكمز شیلردن هرنه‌یی معرفته دعوت اولوندی ایسه‌ك ، اونلرك هربرینه پیغامبرلرك خبرلریله استدلال ، اعراض طریقیله استدلالدن دها واضح اولدیغی تبین ایدر . زیرا بو (خبرلر) ، وضوح جهتیله اونلرك ادلهٔ محسوسه‌لری جمله‌سندن مشاهده اولنانلرینك حكمنه اك یاقین اولاندر .

فیلسوفلرك ودوشونجه‌لرینی آرزولرینه اویدیرانلردن فیلسوفلره اتباع ایدنلرك اعتماد

ایچون دین یوللرینی اكمال ایتدی ، بشقه دلیللر آراشدیرمقدن اونلری مستغنی قیلدی وبوكا « الیوم اكملت لكم دینكم واتممت علیكم نعمتی ورضیت لكم الاسلام دینا : بوكون سزه دینكزی اكمال ایتدم وسزه نعمتمی تمامیلادم ، سزه دین اولمق اوزره (اسلام) راضی اولدم . سورة المائدة ، آیت ٣ » قولیله دلالت ایتدی. دینی اكمال ایتدیكی شیلردن غیریسنه انسانلرك احتیاجی اولدیغی حالده ، الله تعالینك ، دینی اكمال ایتدیكندن خبر ویرمه‌سی قابل اولاماز . پیغامبر علیه‌السلام ، اجلی یاقلاشوب اصحابندن آیریلاجغی زمان حجة‌الوداع‌ده حاضر بولونان بتون امتنه ، یارب ! تبلیغ ایتدممی ؟ دیمكله بونی بیان ایتمشدر . اكر معرفته دعوت ایتدیكی شیلرده ، كندیسنك كوستردیكندن ماعدا ، اهل بدعتك ترتیب ایتدیكی استدلال طریقلرینه محتاج اولسه ایدك ، پیغامبر تمامیله مبلغ اولمش اولمازدی . زیرا قبولنه دعوت ایتدیكی شیده كندیسینك بزه بیان ایتمدیكی ، بلكه اهل بدعتك ذكر ایتدیكی طریقلره محتاج اولمش اولوردق . بو ، اكر اهل بدعتك دیدیكی كبی اولسه ایدی ، پیغامبر علیه‌السلام سوزلرنده وقبولنه دعوت ایتدیكی شیلرده ، معناسز سوز سویله‌ین منزله‌سنده اولوردی. كذا منافقلر ودیكر دشمنلری ، بوخصوصده اوكا اعتراض ایدرلردی . دیكر وقتلرده كندیسیله مجادله‌دن ومعجزه طلبی خصوصنده‌كی تعجیزلرندن اونلری هیچ برمانع منع ایتمدیكی كبی ، معارضه‌دن‌ده هیچ برشی منع ایتمزدی . حالبوكه طعن ایچون یول بولامادیلر . چونكه پیغامبر علیه‌السلام ، اعتقاد ایدلمسنه یاخود عمل قیلنمه‌سنه دعوت ایتدیكی شیلری معرفت ایچون حاجت مس ایدن هیچ برشیئی بیانسز براقمادی. پیغامبر علیه‌السلامك « تركتكم علی مثل الواضحة لیلها كنهارها: سزی كیجه‌سی كوندوز كبی اولان واضحه [١] مثلی اوزرنده براقدم » قولی بوخصوصی دها زیاده ایضاح ایدییور . آرتق بو ، بزی ممنون ایده‌جك شكلده اولوبجه ، حقدن آیریلانك عتابنه ، اهل بدعتك طعننه محل قالمادیغی تبین ایتمش اولیور .

زیرا پیغامبر علیه‌السلام ، وتدلرینی ركز وباغلرینی محكم ایتمك صورتیله دینی تثبیت ایتدی . نه‌حق توحیده دعوت ایتدیكی كیمسه‌لر ایچون باشقه‌سنه احتیاج ، نه‌ده صاپقنلرك كندیسنه طعن ایتمه‌سنه محل براقمادی . حجتی اقامة ، رسالتی تبلیغ اماتی واداء وبوتون امته‌خیرخواهلق‌ایتدیكدن صوكرا ، حمدوثنایه مستحق اولارق (محموداولارق) كوچدی كه ، كندیلرینه ذكر ایدوبده مبهم براقدیغی شیئی ویاخود امتندن برینه كیزلی صورتده تلقین

[١] واضحه ، آیك بدر تام حالنده اولدیغی كیجه‌لردر .

ایتدیکی معنایی آراشدیرمه‌یه ، امتندن هیچ برکیمسه محتاج اولمادی . پیغامبر افندیمز ، شاهد اولانلرك کندیسندن حکایه ایتدیکی وجهله ، اصحابنه تبلیغاتده بولندیغی مقامده ـ چونکه کیزله‌مه‌سی محالدر ـ حضورنده بولونانلره « انی خلفت فیکم ما ان تمسکتم لن تضلوا ؛ کتاب وسنتی : آرا کزده اوبله برشی براقدم‌که تمسك ایتدیککز تقدیرده اصلا ضلالتده قالمازسکز ، کتاب وسنتم » بویوردی . بوتون موجودیتله تأمین ایدرم‌که ، هرمشکل جاره‌سی وهرمعضل خسته‌لغك شفاسی بوایکیسنده‌در بوایکیسنك باطلدن محافظه‌سی یوقاریده کچدیکی وجهله ، کندینه خیرخواه اولان کیمسه‌یه کافی ، حقی آرایانه دلالتی وافیدر . بوایضاحات ، سلفك تعقیب ایتدیکی طریقك صحیح اولدیغنه دلالت ایتدیکی کبی ، کندیسندن حقی استخراج ایتدیکلری شیلری‌ده تقویه ایدر .

شوحالده واضحاً آکلاشیلیورکه ، اهل بدعتك اسلافی تقلید ایله ، کندیلرندن مفارقت واوله قبول ایتدکلری شیلردن عدول خصوصنده سؤ اختیار ایله اتهام ایتمه‌لری ، افترادر ، ومن الله التوفیق .

سلفك استدلال طریقلرینك وبیلکیلرینك دوغرولنی بوایضاحات ایله تبین ایدنجه اونلرك متفقاً قبول ایتدکلری اصللری ذکر ایده‌بیلیرز :

باب

دلیللر ایله تنبیه وپیغامبر علیه‌السلام زماننده امر اولنوب ، سلفك اجماع ایله قبول ایتدکلری اصللرك بیانی :

پیغامبر علیه‌السلامك ، قبول ایتمه‌یه دعوت وبزم ذکر ایتدیکمز شیلرله صحتنه تنبیه ایتدیکلری جمله‌سندن ، سلف رحمة‌الله علیهمك ، اعتقادینه اجماع ایتدیکی شیلردن بری شودر : عالم ، احتوا ایتدیکی بوتون اجسام واعراضیله حادثدر ؛ اوله بوق ایکن صوکرادن وار اولمشدر . بونلرك جمله‌سی ایچون بر محدث واردر . اومحدث عالمك اعیانی اختراع ، جواهر واعراضی احداث ایتمش وجنسلرینی یکدیکرینه مخالف قیلمشدر . او خالق عزوجل ، عالمی خلق ایتمدن اول دائما واحد ، عالم ، قادر ، مرید متکلم ، سمیع وبصیر ایدی ، اسماء حسنی‌سی وصفات علیاسی وار ایدی .

اوله ایضاح ایتدیکمز وجهله ، سلف بونلری ، الله تعالینك تنبیه وپیغامبر علیه‌السلامك وجه دلالتی ایضاح ایتدیکی شیلردن ، اوکرندیلر .

كذا الله تعالينك ، عالمدن هيچ برشيئه بكزه‌مه‌ديكنه اجماع ايتديلر . جناب حق ، بوكا « ليس كمثله‌شی : هيچ برشی اونك مثلی دكلدر . سورة‌الشوری ، آيت ١١ » ، « ولم يكن له كفوا احد : كيمسه اونك كفوی (اوكا نظير) اولمادی . سورة‌الاخلاص ، آيت ٤ » آيتلری ايله تنبيه ايتدی .

اكرالله تعالی كندی مخلوقاتندن برشيئه بكزه‌سه ايدی ، اوشيئك اقتضا ايتديكی حدوثی ومحدثه احتياجی كنديسنك‌ده اقتضا ايتمه‌سی لازم كليردی . ياخود بوبكزه‌مه كيفيتی ، خلقندن بكزه‌ديكی شيئك قديم اولماسنی اقتضا ايدردی . حالبوكه ، بوقاريده بيان ايتديكمز وجهله ، بوتون مخلوقاتك حادث اولديغنه ، قديم اولماسی ممتنع اولديغنه ، دليل ، دلالت ايتمشدر . مخلوقاته بكزه‌مه‌مسی ايسه ، اونك وجودينی نفی ايتمز . زيرا اونی اثباتك يولی مشاهده دكلدر ، بلكه فعللرينك كنديسنه دلالتی جهتندن عقللرك اقتضا ايتديكی اوزره وارلغيدر .

كذا جناب اللهك ، كتابنده كنديسنی توصيف وتسميه‌ايتديكی ورسولنك انسانلره خبر ويرديكی وفعللرينك دلالت ايتديكی وجه اوزره ، دائما موجود ، حی ، قادر ، عالم ، مريد ، متكلم ، سميع وبصير اولديغنه اجماع ايتديلر . جناب حقك بوصفتلر ايله وصفلانماسی ، مخلوقاتندن بونلر ايله موصوف اولان شيئه ، مشابهتی ايجاب ايتمز . زيرا هرهانكی ايكی شی ؛ ذاتلرندن [ماهيت‌لرندن] غيری هيچ برشی سبيله يكديكرينه‌مشابه اولمادقلری كبی ، اسمده توافق ايله‌ده يكديكرينه مشابه‌اولمازلر . شو صورتده ذات باری عالمدن هيچ برشيئه بكزه‌مينجه ، حی ، عالم ، قادر دييه وصفلانماسی ، بزدن بوصفتلر ايله موصوف اولانه مشابهتی ايجاب ايتمز . بووصفلرده خالق ايله مخلوقك توافقی ، آنجاق عالم قادر حقيقتلرنده [ذات قام بهاالعلم والقدرة] توافقلرينی ايجاب ايدر . بوحقيقتلرده توافق ايسه ، بينلرنده مشابهتی ايجاب ايتمز نتكيم ، جناب اللهی وانسانی موجود دييه توصيف ـ هرنه‌قدر موجود حقيقتنده اتفاق ايدييورلرسه‌ده ـ بينلرنده مشابهت ايجاب ايتميور . اكر بونوع توافق ايله ، مشابهت ميدانه كلسه ايدی ، هرايكيسی موجود اولدقلرندن دولايی ، سواد ايله بياضك‌ده يكديكرينه مشابه اولمالری لازم كليردی . موجوديت حقيقتنده متوافق اولدقلری حالده‌بونلريكديكرينه مشابه اولميورلرسه ، الله‌تعالی وانسانك‌ده ، حی ، عالم ، قادر دييه وصف اولونمالرندن ـ هرنه‌قدر مذكور وصفلرك ماهيتنده متوافق ايسه‌لرده ـ بينلرنده مشابهت‌بولنمق لازم كلمز باخصوص كه ، الله تعالينك

بوصفلره استحقاقی دائمی اولوب ، مخلوق ایسه، الله تعالی ، اونی وصفلرینی خلق ایتدیکی زمان مستحق اولور .

کذا جناب حق ایچون ، حیات که اونکله دائما حی‌در ، علم، که اونکله دائما عالم‌در، قدرت که اونکله دائما قادردر ، کلام ـ که اونکله دائما متکلم‌در ـ اراده ـ که اونکله دائما مریددر ـ سمع وبصر که اونلرله دائما سمیع وبصیردر، بوصفلری اثباته وبونلردن هیچ برینك حادث اولماسی جائز اولمادیغنه اجماع ایتدیلر. چونکه بوصفلردن هرهانکیسی حادث اولسه ایدی ، او وصفك حدوثندن اول ، الله تعالی اونك ضدیله متصف اولمش اولوردی . بوتقدیرده اله اولمقدن چیقماسی ونقصانلق لاحق اولان ، ذم ومدح صفتلری تعاقب ایدن حادثلر صیراسنه کچمه‌سی لازم کلیردی ، بوایسه الله تعالی حقنده ممتنع‌در . بومحال اولونجه ، برحالدن دیکر حاله انتقالی‌ده جائز اولمایجه ، جناب حقك دائما صفت کمالیله موجود اولماسی واجبدر .

کذا جناب حقك نفسی (ذاتی) مخلوقلرك نفسلرینه بکزه‌مه‌دیکی کبی صفتی‌ده حادثلرك صفتلرینه بکزه‌مه‌دیکنه اجماع ایتدیلر . بوکا شویله استدلال ایتدیلر :

اکرالله تعالی ایچون بوصفتلر بولونماسه ایدی ، بونلردن هیچ بری ایله حقیقی صورتده متصف اولمازدی . زیرا فعلی اولمایان ، حقیقتده فاعل دکلدر ، احسانی اولمایان محسن دکلدر ، کلامی اولمایان حقیقتده متکلم دکلدر، اراده‌سی اولمایان‌ده فی‌الحقیقه مرید دکلدر. هرهانکی برشی ، اووصفی ایجاب ایدن صفتلربولنمادیغی حالده ، بروصفله توصیف اولنورسه ، حقیقتده اوشی او وصفه مستحق اولماز . اونی اوصورتله توصیف یا مجاز ویاخود کذب اولور . کورولمیورمی‌که ، دیوارده حقیقةً اراده بولونمایجه ، الله تعالینك دیوار حقنده « دوشمك ایستیور » دیمه‌سی مجاز اولدی [١] .

ایضاح ایده‌لم :

بووصفلر، اوصفتلرك اخص اسماسندن مشتق‌درلر واوصفتلره دلالت ایدرلر. بناءً علیه هرنه‌زمان بووصفلرله موصوف اولان برشیده ، اووصفلری ایجاب ایدن صفتلربولنمازسه، اووصفلرله توصیف یا کذب اولور ویا لقب ویرمکدن عبارت اولور [٢] . اکر الله

[١] یرید ان ینقض ، آیت کریمه‌سنی قصد ایدییور .

[٢] معنای لغوی ملاحظه اولنماقسزین یالکز دیکر شیلردن تفریق ایچون اسم ویرمکدن عبارتدر ، دیمك ایستیور . تلقیبك بوطرز استعمالی ، معتادك خلافنه‌در .

تعالی بو وصفلر ایله حقیقةً موصوف ایسه ، بونلرك اقتضا ایتدیکی صفتلری ده کندیسنه حقیقی وجهله اثبات ایتمك لازمدر. یوقسه بونلرله وصفلانماسی، اراده‌سی اولمادیغی حالده دیوارك ، ایستیور ، دییه وصفلانماسی ، قبیلندن مجاز اولوردی .

مثلا ، انسانك مرید ، سارق ، ظالم وصفلری اراده ، سرقت وظلم‌دن مشتق‌در . اسود دییه وصفی‌ده سواددن مشتق‌در. کندنده‌حقیقةً بوصفتلر بولنمایان کیمسه او وصفلرله توصیف اولنورسه ، بوتوصیف تلقیب ماهیتنده اولور. نته‌کیم عرب ، اولادینه بوطرزده اسم (ظالم ، سارق واسود کبی) ویریور وبوندن دولایی تعییب ایدلیور . زیرا بونلرله تسمیه‌لری ، (مشتق منه اولان) صفتلرك اثباتی‌اقتضا ایتمز. چونکه بووصفلری، زید عمرو دییه‌تلقیب ابتدیکلری کبی، آنجاق جوجقلره‌لقب‌اوله‌رق وضع ایدییورلر. سمعك(قرآنك) دخی ، اراده‌سی اولمادیغی ایچون حالده دیوار ایچون « ایستیور » دیمه‌سی بوقبیلدندر .

شوحالده ، اکر الله تعالی ، ذکر ایتدیکمز حی ، عالم ، قادر ، متکلم ، مرید ، سمیع ، بصیر وسائر وصفلر ایله ، مجاز وتلقیب طریقیله اولمایوب حقیقةً متصف ایسه ، اخص اسماسندن کندیسی ایچون بو وصفلر اشتقاق اولونان صفتلری دخی جناب الله‌ه اثبات واجب اولور . نته‌کیم جناب حق « ذوالقوة المتین : قوت صاحبی ومتین اولان . سورة الذاریات ، آیت ٥٨ » ، « انزله بعلمه : اونی علمیله انزال ایتدی . سورة النساء ، ایت ١٦٦ » و « ولا یحیطون بشیٔ من علمه الا بماشاء: الله تعالینك علمندن هیچ برشیٔ احاطه ایتمزلر ، آنجاق ایسته‌دیکنی . سورة البقرة ، آیت ٢٥٥ » آیتلری ایله بو خصوصی ایضاح ایتمشدر .

عقل ، لغت واجماع دلالت ایتدیکی وجه اوزره ، جناب حق ایچون ، صفت تشکیل ایتمه‌مزدن او صفتلرك حادث اولمسی لازم کلمز . زیرا الله تعالی بوصفتلرله دائما متصف‌در کذا بوصفتلرك اعراض اولماسی‌ده لازم کلمز ، زیرا الله تعالی جسم دکلدر. اعراض ایسه آنجاق جسملرده بولونور ، جسملرده حدوثی واونلرده تعاقبی ایله اجسامك حدوثنه استدلال اولنور .

کذا اوصفتلرك ، الهك غیری اولماسی‌ده لازم کلمز . زیرا برشیئك غیری، هرهانکی برصورتله اوندن آیریلابیلن شیدر . حالبوکه جناب حقك صفتلرینك کندیسندن آیرلماسی جائزدکلدر. زیرا اونلرك مفارقتی، ذات بارینك حدوثی والاهیتدن خروجنی مستلزم‌در. کذا بزم صفتلربزدن مفارقتی جائز قیلان سببدن دولایی ، الله تعالی‌یی ، جسم ،

جوهر، محدود ، شوراده وار بوراده یوق کیبلرله تعریف ایتمك جائز دکلدر وبوکا بناءً بزم صفتلریمز ایچون جائز اولان شی اونك صفتلری ایچون جائز دکلدر .

بوصفتلر اللهك غیری اولمامقدن ، عینی اولمق‌ده لازم کلمز . زیرا الله تعالی ، نفس حیات ، عین قدرت وعین علم اولمق ممتنع‌در . چونکه بویله اولاندن فعل صدور ایتمز . زیرا فعل ، حیات ، علم ، قدرتدن دکل بلکه (بونلرله متصف اولان) حی ، عالم ، قادردن صادر اولور .

کذا سلف ، الله تعالینك امری وقولی ، حادث ومخلوق اولمادیغنه اجماع ایتدیلر . بونك صحتنه ایسه جناب حق «الاله الخلق والامر: متنبه ولکن! خلق وامر ، اونکدر. سورة الاعراف، آیت ٥٤) قولیله دلالت ایتدی که، خلقی ایله امری بینی تفریق ایتدی. و « انما امره اذا اراد شیئاً ان یقول له کن فیکون : بر شیئی اراده ایتدیکی زمان الله تعالینك امری (شأنی) او شیئه آنجق کن دیمکدر ، اوشی‌ده اولیویرر . سورة یس ، آیت ٨٢ » دیدی .

جناب‌الله بو آیتله ، اشیای مخلوقه اولجه معدوم اولوب صوکرا، اراده ایتدیکی زمان، کن قولی ایله شی اولدقلرینی واشیایه سویله‌نمش اولماسی جهتیله ، قولینك‌ده مخلوق شیلره مغایر اولدیغنی بیان ایتدی .

زیرا ، کندیسیله اشیایه خطاب ایتدیکی کن قولی، اکر مخلوق اولسه ایدی، بوقولی دیکر بر امر ایله خلق ایتمش اولماسی لازم کلیر ایدی ، اوده مخلوق ایسه ، دیکر بر قول ایله ... الخ ، بو ایسه ، قائلنه ایکی محذوردن برینك قبولی واجب ایدر : یا هرحادث قوله نامتناهی صورتده حادث قول تقدم ایتمك ـ که بو، عینیله دهریلرك قولیدر ـ یاخود اوقولك امر الهی اولمقسزین کندی کندینه حادث‌اولماسی لازم‌کلیر، بوحالده استدراکك (حضرتك) معناسی باطل اولور (فبطل معنی الا ستداج) .

امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب رضی‌الله عنه، تحکیمه رضاسنی انکار ایتدیکلری زمان، اصحابدن دوستلری ، خوارجدن دشمنلری حضورنده بوخصوصی نص ایتدی ، « والله مخلوقی حاکم قیلمادم ، آنجق جناب اللهك کلامنی حاکم قیلدم [١] » دیدی . بونی ایسه نه کندیسنی دوست اتخاذ ایدن اصحاب ، نه‌ده کندیسنه دشمنلقی ایدن خوارج ، هیچ

[١] وان خفتم شقاق بینهما فابعثوا حکما من اهله و حکما من اهلها » ، « فجزاء مثل ماقتل من‌النعم یحکم به ذوا عدل منکم » کبی آیتلره اشارت ایدییور .

كيمسه انكار ايتمه‌دی . واونلردن هيچ بركيمسه‌نك ، بو خصوصده كنديسنه مخالفت ايتديكی‌ده روايت اولونمادی .

كذا ، جناب‌الله ايشيدير وكورير اولديغنه ، جوارح اولمامق اوزره ، مبسوط ايكی ألی بولنديغنه ، قيامت كونده ارض بوتون حالنده جناب حقك برقبضه‌سی ، كوكلر ايسه يمينده مطوی اولاجغنه ، كذا الله تعالی‌يه اضافه ايديلن يد ، نعمتنه باشقه اولديغنه اجماع ايتديلر . بونك دليلی : الله تعالينك آدم عليه‌السلامی ، ألی ايله خلق ايده‌رك اعزاز ، واليله خلق ايدوب اعزازايتديكی آدمه سجده ايتمكدن امتناعی ايچون ، ابليسی « مامنعك ان تسجد لما خلقت بيدی : ايكی ألمله خلق ايتديكمه سجده‌دن سنی نه منع ايتدی ؟ . سورة ص ، آيت ٧٥ » قوليله توبيخ ايتمه‌سی‌در .

كذا قيامت كونده صف صف ديزيله‌رك ملكلرك وجناب حقك ، بتون امتلری محاسبه (عرض وحساب) ، عقاب وثواب ايچون كله‌جكنه وكنديسنك قولی وجهيله ، كناهكارلردن ايسته‌ديكنی مغفرت وايسته‌ديكنی عذاب ايده‌جكنه اجماع ايتديلر . فقط الله تعالينك كلمه‌سی ، حركت وانتقال (زوال) دكلدر . كلمك ، آنجق كلمن شی جسم وياخود جوهر اولديغی زمان ، حركت وزوالدن عبارت اولور ، جناب‌حقك جسم‌وجوهر اولماديغی ثابت اولونجه ، كلمه‌سی انتقال ياخود حركت اولمق لازم كلمز . نته‌كيم عربلر ، جاءت زيداً الحمی (الحما) ؛ زيده حما كلدی ، ديمكله اوكا انتقال ، ياخود اولجه بولنديغی محلدن حركت ايتدی معناسنی قصد ايتميورلر [١] . زيرا حما جسم وجوهر دكلدر ، اونك كلمه‌سی ، آنجاق زيده بولنيورمه‌سندن عبارتدر .

پيغامبر عليه‌السلامدن روايت اولنديغی وجهله ، الله تعالينك سمای دنيايه نزول ايدر اولديغنه‌ده اجماع ايتديلر . فقط ، نزولی‌ده انتقال طريقيله دكلدر ، زيرا الله تعالی جسم وجوهر دكلدر . نته‌كيم نزد الهيدن پيغامبر عليه‌السلامه وحی‌ده نازل اولدی .

كذا الله تعالی ، كنديسنه اطاعت ايدنلردن راضی اولاجغنه ، اونلردن رضاسی‌ده كنديلرينه انعام قصد ايتمكدن عبارت اولديغنه ، توبه ايدنلری سوه‌ر وكافرلره سخط وغضب ايدر اولديغنه ، غضبنه هيچ برشی دايانامايا جغنه والله تعالی برده اولمايوب « أأمنتم من فی‌السماء ان يخسف بكم‌الارض : سماده اولان ذاتك سزی يره كچيرمه‌سندن (خسف

[١] شيخ‌الاسلام ابن تيميه‌نك ، مجموعة‌الرسائل الكبری‌سنده رسالة التبيانك ٢٢١ صحيفه‌سنده بو خصوصه متعلق : وطائفة من اهل‌الكلام منهم ابوالحسن الاشعری ... ديه برفقره‌سی واردر . حاشيه اولەرق عربی قسمه درج ايتدك .

ایتدیرمه‌سندن) قورقمیورمیسکز (امین میسکز) . سورة الملك ، آیت ١٦ » و « الیه یصعد الکلم الطیب والعمل الصالح یرفعه : خوش وایی سوز اوکا چیقار و ، عمل صالحی رفع ایدر . سورة الفاطر ، آیت ١٠ » آیتلرندن آکلاشیلدیغی وجهله ، سمواتك فوقنده عرش اوزرنده اولدیغنه اجماع ایتدیلر . کذا ، الله تعالی « الرحمن علی العرش استوی : رحمان عرش اوزرینه مستوی اولدی . سورة طه ، آیت ٥ » بیوردی . جناب حقك عرش اوزرینه استواسی قدریه‌نك زعم ایتدیکی وجهله استیلادن عبارت دکلدر . زیرا الله تعالی هرشیئه دائما مستولی‌در .

کذا ، الله تعالی ، کیزلی‌یی و کیزلیلردن دها کیزلی اولانلری (سری وسردن دها خفی اولانی) بیلدیکنه وهر شیی یاننده حاضر کبی ، کندیسندن ، یر وکوکلرده هیچ بر شی کیزلی اولمادیغنه اجماع ایتدیلر . جناب الله بوخصوصه « وهومعکم اینما کنتم : نرده ایسه کز اوسزکله برابردر . سورة الحدید ، آیت ٤ » قولیله دلالت ایتدی . تأویل علمی اهللری بو آیتی ، هر نرده ایسه‌لر جناب حقك علمی اونلری محیطدر ، دیه تفسیر ایتدیلر .

کذا عرشك دوننده الله تعالینك کرسیسی بولندیغنه اجماع ایتدیلر . الله تعالی بو خصوصه « وسع کرسیه السموات والارض : کرسیسی کوکلری ویری ایچنه آلدی . سورة البقرة ، آیت ٢٥٥ » آیتیله دلالت ایتدی . کذا پیغامبر علیه السلام‌دن « الله تعالی قیامت کوننده ، خلق آراسنده حکم ایتمك ایچون کرسیسنی وضع ایده‌جکدر » دییه حدیثلر وارد اولمشدر .

کذا سلف جناب حقی ، طرف الهیدن وپیغامبر طرفندن وصف ایدیلن بوتون صفتلرله بلااعتراض وبلاتکییف توصیف ایتمك وبوکا ایمان واجب اولوب تکییفی ترك لازم اولدیغنه اجماع ایتدیلر .

کذا مؤمنلر ، « وجوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة : او کونده بر طاقم یوزلر طراوتلی درلر وربلرینه باقارلر . سورة القیامة ، آیت ٢١-٢٢ » آیتیله جناب حقك خبرویردیکی وجهیله ، قیامت کونده (انسانلر) یوزلرینك کوزلریله الله تعالی‌یی کوره‌جکلرینه اجماع ایتدیلر . پیغامبر علیه السلام « ربکزی عیانا کوریرسکز » و « قمری کوردیکز کبی قیامت کونده ربکزی محقق کوره‌جکسکز ، اونی کورمکده کوچلك چیکمزسکز » حدیثلریله بو آیتك معناسنی بیان واشکالی رفع ایتدی . رسول اکرم بوحدیثنده جناب اللهی آیه تشبیه ایتمیوب ،

رؤیتی رؤیته تشبیه ایتدیکی جهتله ، بونکله ، الله‌تعالی‌یی یوز کوزی ایله کورمه‌یی اراده ایدییور ، یوقسه الله‌تعالی قمر کبیدر، معناسنی قصد ایتمیور .

جناب حقی بیلیورز دییه اونك هرحالده بیلدیکمز برشیئه بکزه‌مه‌سی لازم کلمه‌دیکی کبی ، رؤیتمزدن‌ده اونك ، کوردیکمز بر شیئه بکزه‌مه‌سی لازم کلمز . اکر ، الله تعالی‌یی کورمکلکمز سببیله ، اونك بزدن کوریله‌نلر کبی اولماسی لازم کلسه ایدی ، بزی بیلدیکی وکوردیکی ایچون‌ده بزم کوره‌ن وبیله‌نلرمز کبی اولماسی لازم اولوردی .

کذا الله تعالی خلقندن هیچ برشیئه محتاج اولمادیغنه ایسته‌دیکی اضلال ، ایسته‌دیکنی هدایت ، ایسته‌دیکنه انعام ، ایسته‌دیکنی عزیز ، ایسته‌دیکنی فقیر ایسته‌دیکنی زنکین ایدر اولدیغنه وبو یاپدقلرندن هیچ برنده مسئول اولمادیغنه ، مملوك، مأمور ، منهی اولمیوب مالك (مطلق) اولدیغندن افعالنده علل بولنمایاجغنه، علی‌الاطلاق ایسته‌دیکنی یاپار اولدیغنه اجماع ایتدیلر. الله‌تعالی ، « عذابی اصیب به من اشاء : عذابم وارکه، اونکله ایسته‌دیکمی تعذیب ایدرم . سورة‌الاعراف ، آیت ١٥٦ » بیوردی. « لایسأل عما یفعل وهم یسئلون: او، یاپدقندن سؤال اولنمز ، اونلر مسئول اولورلر . سورة‌الانبیاء ، آیت ٢٣ » قوللیله‌ده، افعالنده خلقی کبی اولمادیغنی بیان ایتدی و« فعال لمایرید: ایسته‌دیکنی یاپار. سورة هود، آیت ١٠٧ » بویوردی .

کذا افعال عباددن ، الله تعالینك هرنهی ایتدیکی‌ویاپمقدن اونلری منع ایتدیکی‌شیئك قبیح ، اونلره امر ایتدیکی یاخود فعلنه اونلری دعوت ، یاخود فعلنی مباح قیلدیغی شیئك‌ده حسن اولدیغنه اجماع ایتدیلر. جناب الله بوخصوصه « وماآتاکم الرسول فخذوه وما نهاکم عنه فانتهوا : رسول سزه نه‌که‌تیردی ایسه‌اونی آلیکز وسزی نه‌دن نهی ایتدی ایسه اوندن صاقینکز . سورة‌الحشر ، آیت ٧ » قوللیله دلالت ایتدی .

کذا جناب حقك، راضی اولسونلر دییه‌امر ایتدیکی حکملرینه‌راضی اولق، بوتون امرلرنده کندیسه منقاد اولق ، قضاسنه صبر ایتمك ، فعل وترکه دعوت ایتدیکی شیلرده کندیسنه اطاعت ایتمك خصوصلرینك بوتون خلق اوزرینه لازم اولدیغنه اجماع ایتدیلر.

کذا ، ایستر بزی ممنون ایتسون ایستر متضرر ایتسون ، بوتون فعل وحکملرنده الله تعالی‌نك عین درجه‌ده عادل اولدیغنه اجماع ایتدیلر .

کذا جناب حق ، خلقك بوتون فعللرینی ، اجل ورزقلرینی ، کندیلرینی خلق ایتمه‌دن اول تقدیر ایتدیکنه ، قیامت کونه قدر واقع اولاجق هرشیئی لوح محفوظ‌ده

تثبیت ایتدیكنه اجماع ایتدیلر . جناب الله « وكل شیء فعلوه فی الزبر وكل صغیر وكبیر مستطر : یاپدقلری بوتون شیلر كتابده (ثابت) در ، هر كوچوك وهر بیوك یازلمشدر . سورة القمر ، آیت ٥٢ ، ٥٣ » آیتی ایله بونی كوسترمدی . منكرلری جهنمده بوصورتله توبیخ ایده‌جكنی ده « (یوم) یسحبون فی النار علی وجوههم ذوقوامس سقر انا كل شیء خلقناه بقدر : آتشده یوزلری اوزره چیكلدكلری (سویره‌تلدكلری) كونده ، اونلره ، سقر عذابنی تادیكنز ! دینر . حقیقتده بزهرشیئی مقدارله خلق ایتدك . سورة القمر ، آیت ٤٨ ، ٤٩ » قوللیله خبر ویردی .

كذا الله تعالی ، خلقنی ایكی فرقه‌یه آییرارق برینی جنت ایچون خلق ایدوب اونلری اسملری وبابالرینك اسملریله برابر یازمش اولدیغنه ودیكرینی جهنم (سعیر) ایچون خلق ایدوب اسملرینی ذكر ایتدیكنه اجماع ایتدیلر . بوخصوصه الله تعالینك « ولقدذرأنا لجهنم كثیرا من الجن والانس : انس وجندن چوغنی جهنم ایچون خلق ایتدك . سورة الاعراف ، آیت ١٧٨ » و « ان الذین سبقت لهم منا الحسنی اولئك عنها مبعدون : بزم طرفمزدن كندیلری ایچون ایبلك (حسنی) سبقت ایدنلر ، اوندن (آتشدن) اوزاقدرلر . سورة الانبیاء ، آیت ١٠١ » آیتلری ایله استدلال ایتدیلر . قبضه حدیثنده [١] پیغامبردن روایت اولونان شی وصادق مصدوقك عبدالله بن مسعود طرفندن روایت اولونان حدیثی وحضرت پیغامبرك حضرت عمره سویله‌دیكی سوز ، كتاب وسنتده وارد اولان دیكرلری ، بوخصوصی بیان ایتدی . حضرت رسول ایله حضرت عمر بینده شو مكالمه جریان ایتدی :

— یارسول الله خبر ویر ! بزم بو اوغراشوب دوردقلریمز اولجه حساب وكتابی كوریلوب بیتمش شیمیدر ؟ یاخود دها یكی باشلانمش ایشمیدر ؟

— بونلر حساب وكتابی كوریلوب بیتمش ایشلردر ،

— شوحالده عمل نه‌ایچون یارسول الله !

— عمل ایدیكنز ! هر كیم نه ایچون خلق اولندی ایسه اوكا موفق اولور .

كذا ، الله تعالینك علم سابقندن دیشاری چیقمایه كیمسه‌نك قادر اولامایاجغنه ، اطاعت ایتمه‌یه‌جكلرینی اولجه‌بیلمش واراده ایتمش اولدیغی حالده كندیلرینه امر ایتدیكی شیلرده اطاعت ایتملری وكفردن اجتناب ایدیلمسی واجب اولدیغنه ، كندیسنه قارشی كناه ایشله‌یه‌جكلرینی اولجه‌بیلمش واراده ایتمش اولدیغی حالده ، معصیتنی ترك بوتون خلق اوزرینه لازم ایرلدیغنه جناب حق اونلری امر ونهی ایله مطالعه ایده‌جكنه ، امر اولندقلری

شیلرده اطاعتلری ایچون کندیلرینی مدح ایده‌جکنه، نهی اولندقلری شیلرده معصیتلری ایچون کندیلرینی ذم ایده‌جکنه ، امر ایتدیکی تقدیرده کافراولاجغنی بیلدیکی آدمی خلق ایتمه‌سنده وکندینه قارشی کناه ایشله‌مکده استعمال ایده‌جکنی بیلدیکی قدرتی اوآدامه ویرمه‌سنده عادل اولدیغی کبی ، بوایشلرك جمله‌سی الله طرفندن انسانلر حقنده عدالت اولدیغنه ، کذامؤمن اولان کیمسه‌نی، کافر اولاجغنی یعنی شمدیه قدر بولندیغی ایماندن ارتداد ایده‌جکنی بیلدیکی زمانه قدر حیاتده ابقا ایتمه‌سنده واونلری قوپوق برقولان پارچه‌سی (حزام منقطع) ایچون مهلك عذاب ایله تعذیب ایتمه‌سنده عادل اولدیغنه اجماع ایتدیلر .

زیرا الله تعالی ، خلق حقنده بوایشلرك جمله‌سنه مالکدر ، هرهانکی برفعلی یاپمقده بشقه‌سنك تملیکنه محتاج دکلدرکه تملکدن اول فعلنده ظالم (جابر) اولسون . بلکه الله تعالی بوفعللرك جمله‌سنی یاپمقده عادل‌در واوکا مالکدر (صلاحیتداردر) . فعال لمایرید ، دیدیکی وجهله ایسته‌دیکنی یاپار .

کذا حادث اولانلرك جمله‌سنی الله تعالی تك باشنه خلق ایتدیکنه واوندن باشقه خالق اولمادیغنه اجماع ایتدیلر. جناب‌حق ، کندیسندن غیری اله ادعا ایدنلری « من اله‌غیرالله ! اللهدن غیری اله کیمدر . سورةالقصص ، آیت ٧١ » قولیله زجر ایتدیکی کبی ، اللهدن باشقه خالق اولا بیله‌جکنی ظن ایدنلری‌ده « هل من خالق غیرالله : اللهدن‌باشقه هیچ خالق وارمیدر . سورة فاطر ، آیت ٣ » قولیله رد ایتمشدر . کندیسی تك باشنه خالق‌اولدیغی حالده «الله احسن‌الخالقین : الله تعالی یارادیجیلرك احسنی‌در. سورةالمؤمنون آیت ١٤ » قولنده باشقه‌سنی خالق تسمیه ایتمه‌سی ، عمر بردانه اولدیغی حالده ، کلامده اتساع طریقیله ، عمرلره بدل (عدل لعمرین) دنیلمه‌سی و « انظر الی الهك الذی ظلت علیه عاکفا : کندیسنه عبادت ایدر اولدیغك الهکاباق ! سورة طه ، آیت ١٤ » آیتنده باشقه‌سنی اله تسمیه‌سی قبیلندن ، کلامده اتساع طریقیله‌در .

کذا ایمان‌ایچون اولان‌استطاعتك، کفر ایچون اولان استطاعته جنساً مغایر اولدیغنه اجماع ایتدیلر . زیرا ایمان استطاعتنك جنسی هدایت وتوفیف اولوب، جناب الله،بونلری احسان ایتدیکندن‌دولایی کندیسنه شکر ایدییورز. کفر استطاعتی‌ایسه ضلال‌وخذلاندن عبارت اولوب اوندن الله تعالی‌یه‌استعاذه اولنور ، هدایت‌ایمان ایله‌محافظه اولنمیی وخذلانه بدل قوت ایمانی طلب ایدییورز . حادث اولانلرك، فعللری اختلاف ایتدیکی ویکدیکرینه مجانس ومتضاد اولدیغی کبی، قدرتلری‌ده مختلف ، یکدیکرینه مجانس وضد اولور .

كذا الله تعالینك ، عبادت ایله استعانت بینی فصل ایتمكسزین «ایاك نعبد وایاك نستعین: آنجاق سكا عبادت ایدیور وآنجاق سندن یاردم ایستیورز . سورة الفاتحه ، آیت ٤ » آیتنده‌كی تعلیمنه امتثالا ، انسانك هیچ بر زمان ربندن مستغنی اولمادیغنه ، امر ایتدیكی هرشیئی یالمق خصوصنه یاردم ایتمسی ایچون الله تعالیه تضرع ایدلمه‌سی لازم اولدیغنه اجماع ایتدیلر .

كذا انسان ، الله تعالینك ، یالمایاجق دییه بیلدیكی ایشی یالمایه مقتدر اولامایاجغنه اجماع ایتدیلر . كندیسنك معتقده صبر ایده‌مدیكی زمان خضرك موسی علیهم السلامه سویله‌دیكی قولنی حكایه ایدركن ، جناب حق بوخصوصی تنصیص ایتدی . خضر علیه السلام حضرت موسایه « الم اقل لك انك لن تستطیع معی صبرا : بن سكا ، بنم یانمده محقق صبر ایتمه‌یه مقتدر اولامایاجقسك ، دیمه‌دمی ؟ سورة الكهف ، آیت ٧٥ » دیدی . موسی علیه السلام ، حضرك قولنی نه‌انكار ایتدی ونه‌ده ذكر ایتدیكی شیئی ردایتدی [١].

كذا ، هرنه‌قدر تكلیف ایتدیكی ایله عامل اولمیورلرسه‌ده ، الله تعالینك ، كفاری ایمانله وكوندردیكی پیغامبری تصدیق ایله مكلف طوتدیغنه اجماع ایتدیلر . زیرا پیغامبر علیه السلام اونلره دلیلی ایضاح ایتدی . ودعوتك حكمی اونلره‌ده لازم اولدی . بونك (دعوت حكمنك) اونلره وجوبی ایسه ، آنجاق الله تعالینك ایجابیله‌در . بونی بیلمه‌نك یولی‌ده ، آلت تمیز اوله‌رق یارادیلان عقللردر . بوخصوصده قباحتلری ، عادتی خرق ایتمك صورتیله نظرلرینك (دقتلرینك) دواعیسنی تحریك وقلبلرینی ازعاج ایدن آیتلره نظرك واجب اولدیغنی بیلمه‌یه سائق اولان دلیللری تأمله دعوت اوانمدقلری حالده ، اونلری تأمل ایتمكدن یوز چویرمه‌لریدر .

كذا (ادله‌یی تأمل‌دن) اعراض ایتمه‌لری ونهی اولندقلری شیلر ایله اوغراشوب دلیللری تأمل ایله اوغراشمق فرصتنی قاچیرمه‌لری سببیله ، كافرلرك ذمه مستحق اولدقلرینه اجماع ایتدیلر .

كذا دلیللری تأمل ایتمكدن چكینه‌رك اوكا جهلی ترجیح ایله مشغول اولان كافرلرك ، دعوت اولندقلری شیئلری معرفته قادر اولمادقلرینه اجماع ایتدیلر . فقط بونلر بدنلری صحیح واختیار ایتدكلری جهل واعراض ایله اشتغاله قادر اولدقلرندن دعوت اولندقلری

[١] بوآیت ایله استدلالك وجهی ظاهر دكل . استدلال تمام اولمق ایچون برطاقم ضمیمه‌لره احتیاج واردر .

شیئی معرفتدن عاجز دكلمردر . بوخصوصده هلا كه كوتورلمه‌لری، آنجق ادله‌یی تأمل‌دن اعراض وترك تأمل ایله اشتغال ایتمكده‌كی سوءاختیارلری جهتندن‌در . اگر رسول‌اللهك تنبیه وتأمل ایتمه‌یه دعوت ایتدیكی دلیللری تأمل‌دن اعراض ایتمه‌یی استكراه ایتسه‌لر ایدی، كندیلرنده تأمل حصوله كلیرواونك موجبیله عمل‌وعمل ایچون قدرت حاصل اولور ایدی .

كذا انسان ، اكتساب ایتدیكی برعلم ایله تصرفاتندن بر شیئی حال وجودنده اوكا مخصوص قدرتدن باشقه‌سیله عالم اولامادینی كبی ، بر قدرت ایله ایكی مقدور حصوله كیترمه‌یه قادر دكلدر دییه اجماع ایتدیلر . زیرا تصرف آنجاق قدرتله بولونابیلیر ، اگر انسانك ، برشیئده ، عدم قدرت ایله برابر، تصرفی جائز اولسه ایدی اوشی وجودنده‌ده قدرتدن‌مستغنی اولوردی . نتكیم حركت محلسز بولونسه ایدی ، وجودده‌ده محلدن‌مستغنی اولور واوكا محتاج اولمازدی .

كذا هرنه قادار ، عبدك كسب ایتدیكی هر فعل ایچون آیروجه او فعله مخصوص بر قدرت بولنیور واو قدرتدن باشقه فعل حصوله كلیورسه‌ده‌ـ كه اوقدرت فعلی ترك قدرتنه وكندیسیله میدانه كلن فعله وصحت بدنه مغایردر ـ بدنی صحیح واعضالری سالم اولمادقجه ، انسانی طاعتله تكلیف ومعصیتدن نهی صحیح اولمادیغنه اجماع ایتدیلر [۱] . ناصل‌كه ، بیلنمه‌سی تكلیف اولونان‌شیئی معرفت ایچون كندینه خاص‌وآنجق اونكله فعل‌یاپیله‌بیله‌جك علمه محتاج اولندیغی حالده بوعلمك بولنمه‌سی ، تكلیف ایچون شرط دكلدر. لكن عقلی، ادراك وتمییز التی سالم اولماقسزین انسانه تكلیف صحیح دكلدر . تكلیف حالنده، اعراض ایتدیكلرندن دولایی بیلمه‌دكلری شیئی معرفته تكلیف اولنمه‌لرندن ، كاملاً ادراكلری منسلب اولدیغی حالده فعل ایله تكلیف اولنمه‌لری لازم كلمز . چونكه بوتون بوتونه علم وادراكسز اولمالری اونلری ، عقللری صحیح اولماقدن چیقاروب ، تكلیفه منافی اولان جنون حالنه اوتورور . یاپمایاجقلرینی الله تعالینك بیلدیكی وكسب ایتمه‌یه‌جكلرینی لوح محفوظ‌ده یازمش اولدیغی ایمان ایله تكلیف اولنمه‌لرنده‌ده حكم بویله‌در. كرچه اونلرایمان

[۱] یعنی انسان ، هرفعل وتركده اونلره خاص واونلرك حین وقوعنده حادث اولان قدرتلره محتاج ایسه‌ده تكلیفك صحتی ایچون بو قدرتلرك آن تكلیفده بولنمه‌لری شرط دكلدر . بدنك وفعل آلتلرینك سالم اولمسی ایسه شرطدر. بدنی صحیح وفعل آلتلری سالم اولمیان كیمسه‌یی تكلیف صحیح دكلدر . كندیسیله فعل ایقاع ایدیله‌جك قدرت‌ـ كه فعلدن مقدم موجود اولماز ـ بولنمایان كیمسه‌یی تكلیف جائزدر .

ایتمه‌یه واو خصوصده الله‌تعالینك بیلدیكندن وحقلرنده خبر ویردیكندن دیشاری چیقمایه قادر دكللردر . فقط بدنلری صحیح وتكلیف اولندقلری فعلی یاپاجق آلتلری موجود اولوب فعله‌متمكن اولدقلری جهتله اونلری ایمانله تكلیفه‌مانع یوقدر . اونلر ایمان‌ایتمكدن عاجز ومنع اولنمش دكللردر . آنجاق امر اولندقلری شیدن اعراض ، ایمان اوزرینه ترجیح ایتدكلری كفرله اشتغال ایدوب قدرتلرینی كسب كفره صرف ایتدیركلرندن دولایی عجز ساحه‌سنه كوتورلمشلردر . ! كر كفری اختیار واونی ایمان اوزرینه ترجیح ایتمكدن واز كچه‌رك ایمانی اراده ایتسه‌لر ایدی اوكا قادر اولورلر ایدی . كفرله اشتغال ایتمه‌لری سببیله قدرتلری حیطه‌سندن خارج قالان ایمان ایله تكلیف اولنمه‌لرندن ، بسبتون قدرتلری منتفی اولدیغی حالده فعلله تكلیف اولنمه‌لری لازم كلمز . زیرا بسبتون قدرتدن انسلاحلری اونلری عجز وضعیتنه، بدن وآلتلرینك فسادی حالنه قوییورکه اونلر سز فعل ممكن اولماز .

ناصل‌كه بتون علومك (ادراكك) انتفاسی ، اونلرده استدلال آلتلرینك فسادی دیمك اولدیغندن ـ كه اونلرك فسادی تقدیرنده استدلال ممكن اولماز . ـ ادراكك بسبوتون انتفاسی حالنده استدلال ایله تكلیف صحیح دكلدر .

بیلمه‌یه دعوت اولندقلری شیلری بیلمه‌مه‌لری، استدلال‌ایده‌جك یرده اوندن‌اعراض ایله اشتغال ایتمه‌لری ، كندیلرینی صحیح العقل اولمقدن چیقاروب ، تكلیفه منافی اولان جنون ساحه‌سنه كوتورمه‌دیكی كبی ، دیكرلریله مشغول اولمق یوزندن ترك ایتدیكلری افعاله قادر اولمامالری‌ده، كندیلرینی صحیح البدن اولمقدن چیقاروب فعلك حصولنه منافی اولان عجز ساحه‌سنه كوتورمیور .

كذا سلف رحمهم‌الله ، خلقك اوغراشوب دوردقلری بوتون فعللری ، الله تعالی ، كندیلرینی یاراتمادن اول، تقدیرایتمش واونلرایچون‌لوح محفوظده یازمش اولدیغنه،اونلری وتصرفلرینی علمی احاطه ایتمش واونلردن نه‌كبی فعللر میدانه كله‌جكنی خبر ویرمش اولدیغنه ، بونلری تغییره واللهك تقدیر وعلمی سبقت ایتدیكی شیدن وعلم الٰهی‌ده‌كی تصرفلرندن چیقمایه كیمسه‌نك قادر اولامیه‌جغنه ، انسانلر ، نهایت تقدیر الهی‌یه منتهی اولوب شقی وسعید اولمق اوزره ایكی قسمه انقسام ایده‌جكلرینه‌ده اجماع ایتدیلر .

كذا جناب‌اللهك بعض انسانلره، هدایب وتوفیق بخش ایتمك، ایمانی سودیروب اوكا قلبلرینی آچق واونلری كفر ، فسق وعصیاندن نفرت ایتدیروب دوغرو یوله كتیرمك

صورتیله لطف ایتدیکنه اجماع ایتدیلر . نتکیم جناب حق « فمن یرد الله ان یهدیه یشرح صدره للاسلام : الله تعالی برکیمسه یی هدایت ایتمك ایسترسه اونك قلبنی اسلام ایچون آچیق قیلار . سورة الانعام ، آیت ۱۲۵ » ، « وحبب الیکم الایمان وزین فی قلوبکم وکره الیکم الکفر والفسوق والعصیان: ایمانی سزه سودیردی وقلبکزده اونی زینتلی ایتدی ، کفر فسق وعصیاندن استکراه ایتدیردی . سورة الحجرات ، آیت ۱۹ » بیورمشدر . جناب الله بوآیتلرله ، اونلره اولان نعمتلرینی تعداد ایتمشدر .

کذا جناب حقك ، اکر یاپاجق اولورسه ، یاپمغه قادر اولدیغی الطافنك غیرمتناهی اولدیغنه اجماع ایتدیلر . زیرا مخلوقات غیر متناهی در . کذا لطف ایتمك الله تعالی اوزرینه واجب اولمادیغنه ، لطفلرینی محض کرمی ایله یاپدیغنه وبعض انسانلره لطف ایتمیوب اونلری اضلال ایتدیکنه اجماع ایتدیلر . بوخصوصده الله تعالی « ومن یرد الله ان یضله یجعل صدره ضیقا حرجا : اکر الله تعالی برکیمسه یی اضلال ایتمك ایسترسه اونك کوکسنی دارالتیر ومشکلیسند قیلار . سورة الانعام ، آیت ۱۲۵ » بویوردیغی کبی موسی علیه السلام ده سامریدنك بنی اسرائیل ایچون یاپدیغی بوزاغی کندیسنه تقدیم اولندیغی زمان ، ـ که بوزاغینك باغیرمه سی اونك عندنده الله تعالینك فعلی ایدی ـ « ان هی الا فتنتك تضل بها من تشاء وتهدی من تشاء : اوسنك فتنه (امتحان وتجربه) کدن باشقه برشی دکلدر ، اونکله ایسته دیککی اضلال وایسته دیککی هدایت ایدرسك . سورة الاعراف ، آیت ۱۵۴ » دیدی . موسی علیه السلامك بوقولی الله تعالی رد ایتمدی . اکر اضلال ، قدریه نك زعم ایتدیکی وجهله جور اولسه ایدی ، جناب الله اونك بوسوزینی ردایدر واویله سویله مکدن منع ایدر ایدی . کذا پیغامبر افندیمزده « اعملوا کل میسر لما خلق له : هرکس نه ایچون خلق اولندیسه او شیده موفق اولور » بویوردی .

کذا الله تعالی ، مخلوقاتك عبادتنه محتاج اولمادیغندن ، جمله سنی لطفی ایله جنتده خلق ایتمه یه ویا جمله سنی جهنمده خلق ایتمه یه قادر اولدیغته و بونکله ، اونلر حقنده ذره قدر عدالتدن انحراف ایتمش اولمایاجغنه اجماع ایتدیلر . خلق اونك ، امرده اونکدر . او ، یاپدقلرندن مسئول دکلدر ، مسئول اولان خلقدر . الله تعالی بوایشلردن ایسته دیکنی یاپار اونك حکمنی صورشدیران (تعقیب ایدن) یوقدر ، اوسمیع وبصیردر .

کذا انسانلری نعمتده مساوی قیلمق جناب الله اوزرینه واجب اولمادیغنه ، اونلردن ایسته دیکنه ، ایسته دیکی نعمتی تخصیص ایتمك اوکا عائد اولدیغنه اجماع ایتدیلر . بوسوزیمزك

محمدنه « ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء : اوالله‌ك فضلی‌در ، اونی ایسته‌دیکنه ویرر. سورة المائدة ، آیت ٥٤ » آیتی دلالت ایدر . جناب حق ، مکلفینك بعضیلرینه لطف ایتمکدن مرادی نه‌اولدیغنی خبرویردی: « اولئك‌الذین لم یرد‌الله ان یطهر قلوبهم: اونلراویله‌لری‌در که جناب‌الله اونلرك قلبلرینی تطهیر ایتمك ایسته‌مدی . سورة‌المائدة ، آیت ٤١ » بویوردی . دیکر بعضیلری ایچون ـ که پیغامبر افندیمزك اهل بیتندن عبارتدر ـ بونلر حقنده « انمایرید الله لیذهب عنکم‌الرجس اهل‌البیت ویطهرکم تطهیرا : ای اهل بیت! الله‌تعالی محقق سزدن رجسی کیدرمه‌یی وسزی تطهیر ایتمه‌یی ایستیور . سورة‌الاحزاب، آیت ٣٣ » بویوردی . بناءعلیه بوایکی طائفه ، حقلرنده ارادهٔ الهیه اختلاف ایتدیکی ایچون مختلف اولمشلردر.

کذا الله‌تعالی ، مملوك اولیوب ، افعالندن ایسته‌دیکنی یاپمه‌یه مالك اولدیغندن، افعال الـهیه‌سنك هیچ برینی‌انکار ایتمه‌یه وتدبیرندن هیچ بری حقنده اعتراض ایتمه‌یه کیمسه‌نك حقی اولمادیغنه ، ویاپمش اولدیغی فعللری یاپمه‌دن اول دخی حکیم اولوب یاپاجغی هیچ بر شی اونی حکمتندن چیقارمایاجغنه اجماع ایتدیلر . جناب‌الله ، افعالندن دولایی اعتراض ایدنلر ، شیطانك « بنی آتشدن اونی‌چاموردن خلق ایتدك ، بن‌اوندن خیرلی‌یم» دییه‌رك، سجده امرینك تدبیرده قصـور وحکمتدن خروج اولدیغنی زعم ایله، آدم علیه‌السـلامه سجـوددن امتناع ایتدیکی زمانده‌کی رأینه اتباع ایدنلردر .

کذا پیغامبر علیه‌السلامك ، بوتون خلقی ، اللهی معرفته ونبوتی تصدیقه دعوت ایله اللهی بیلمه‌مك وپیغامبرینی تصدیق ایتمه‌مکدن نهی ایتدیکنه ، ایمان واسلامدن هر نه‌یه دعوت و منازل احساندن هر نه‌یه ترغیب ایتدیسه اونلرك جمله‌سنی خلقه بیان ودلیللرینی ایضاح ایتدیکنه وبونلره، اسلامه کیدن یولی کوسترديکنه اجماع‌ایتدیلر. فی‌الحقیقه‌جبرائیل پیغامبر علیهم‌السلامه ، حضورنده اصحاب بولندیغی حالده ، اعرابی صورتنده کله‌رك اسلام نه‌در ؟ دییه صوردیلر . پیغامبر افندیمز : اللهدن باشقه اله اولمادیغنه و بنم رسول الله اولدیغمه شهادت ایتمه‌کز ، نماز قیلمه‌کز وزکات ویرمه‌کز ، رمضان اوروجنی طوتمه‌کز وحج ایتمه‌کزدر ، دییه جواب ویردیلر . اوزون اولان بو حدیثده رسول اللهك هر سویله‌دیکی سوز حقنده ، حضرت جبرائیلك ، دوغرو سویلیورسك دیدیکی‌ده مرویدر . صوکرا جبرائیل ایمان نه‌در؟ دیدی . بوکا قارشی حضرت پیغامبر: ایمان، اللهه اینانمه‌کز وفرشته‌لرینه، کتابلرینه، رسوللرینه، قدرك خیروشرینه‌ودیکراینانیله‌حق‌شیلره‌اینانمه‌کزدر، دییه جواب ویردی ، جبرائیل علیه‌السلام ، دوغرو سویلیورسك دیدی وسوزینه دوام

ايله احسان نه‌در ؟ ديبه صوردى . رسول‌الله: اللهى كورير كبى اللهه عبادت ايتمه‌كزدر، اكر اونى كورميورسه‌كز او سنى كوريبور ، جوابنى ويردى . بوندن صوكرا اعرابى چكلدى . اصحاب ديبورلركه، بز، رسول‌الله سويلركن اعرابينك دوغرو سويله‌دك ديه‌رك تصديق ايتمه‌سنه تعجب ايدوب دورويوردق . رسول‌الله اصحابه اواعرابى‌يى آرايكز ديبه امر ايتديلر، اصحاب آرادىلر وبولامايجه، بوجبرائيل‌در سزه دين ايشلركزى اوكرەتمك ايچون كلدى ، بويوردىلر . اولجه ايضاح ايتديكمز وجهله پيغامبر عليه‌السلام ، اوكچه انسانلره ، حادث اولدقلرينى بيلمه‌نك يولنى بيان وكندىلرى ايچون محدث بولنديغنه ، اللهدن وديكر شيلردن خبر ويرمه‌سنده كنديسينك صادق اولديغنه دلالت ايتدى .

كذا ايمانك طاعت ايله تزايد ايدوب معصيت ايله تناقص ايتديكى خصوصنده اجماع ايتديلر . فقط ، بزم عندمزده ايمانك نقصانندن مراد ، ايمان ايدلسى امر اولنان شى حقنده شك ايتمك ياخود اونى بيلمه‌مك ديمك دكلدر . زيرا بو كفردر . ايمانده اولان نقصان ، مرتبهٔ علمك و زيادهٔ وضوحك نقصانى‌در . نتكيم : هر بريمز كنديمزه واجب اولان شيئى ادا ايتديكمز حالده رسول‌اللهك طاعتيله بزم طاعتلريمزك وزنلرى تخالف ايدر.

كذا الله تعالى‌يه وپيغامبر افنديمزك اينانمه‌يه دعوت ايتديكى ديكر شيلره ايمان ايدن كيمسه‌لرى ، هيچ برمعصيت ايمانلرندن چيقارمايجغنه وايمانلرنى كفردن غيرى هيچ بر شى ازاله ايتمه‌يه‌جكنه ، اهل قبله‌دن اولوب كناهكار اولانلر ، كناهلرى سببيله ايماندن چيقمايه‌جقلرينه وبوتون احكام شرعيه ايله مأمور اولدقلرينه اجماع ايتديلر. اهل قبله‌دن اولوب كناهكار اولانلرى جناب‌الله « يااىهاالذين آمنوا اذاقمتم الى‌الصلوة فاغسلوا وجوهكم، الآية : اى ايمان ايدنلر ! نمازه قالقديغكز زمان يوزكزى يقايكز . سورة المائدة ، آيت ٦ » قوليله مؤمن تسميه ايتدى. اكر قدريه‌نك ديديكى وجهله كناهكارلر، كناهلرى سببيله ايماندن چيقسه‌لر ايدى اونلره طهارت فرض اولمازدى والله تعالينك خطابى‌ده عاصيلره دكل بلكه مؤمنلره (مطيعلره) متوجه اولوردى . كذا « يااىهاالذين امنوا اذا نودى للصلوة من يوم‌الجمعة فاسعوا الى ذكرالله : اى ايمان ايدنلر ! جمعه كونى نماز ايچون ندا ايدلديكى زمان اللهك ذكرينه قوشيكز. سورة‌الجمعه، آيت ٩ » بويوردى. بونى عاصيلر خارج اولارق يالكز مطيعلره تخصيص ايتمدى .

كذا بدعتدن غيرى هرهانكى برمعصيتى ارتكاب ايده‌رك كناهكار اولانلردن هيچ بركيمسه حقنده جهنملك‌در، ديه‌حكم ايدلمه‌يه‌جكنه ورسول‌اللهك جنتله تبشير ايتدكلرندن

ماعدا اهل طاعتدن كيمسه حقنده جنتلك‌در دييه حكم ايدلمه‌يه‌جكنه اجماع ايتديلر. بوكا جناب اللهك « ان‌الله لايغفر ان يشرك‌به ويغفر مادون ذلك لمن يشاء : الله تعالى كنديسنه شريك قوشمه‌يى مغفرت ايتمز ، بوندن ماعداسنى ديله‌ديكندن مغفرت ايدر . سورة‌النسأ، آيت ۱۱۵ » آيتى ايله دلالت ايدييور . زيرا ، الله تعالى كنديسى خبر ويرمه‌دكجه عاصيلر حقنده‌كى مشيتنك نه اولديغنى بيلمه‌يه كيمسه ايچون يول يوقدر . پيغامبر عليه‌السلام‌ده : « اهل قبله‌دن هيچ كيمسه‌يى كندى كنديكزه جنته ياخود جهنمه قويمايىكز » بويوردى .

كذا انسانلر ايچون ، عمللرينى يازان حفظه بولنديغنه اجماع ايتديلر . الله تعالى بو خصوصه « وان عليكم لحافظين كراماً كاتبين : سزك اوزركزه مراقبلر (حافظلر) ، كريم اولان كاتبلر واردر . سورة‌الانفطار ، آيت ۱۰، ۱۱ » قوليله دلالت ايتدى .

كذا قبر عذابى حق اولديغنه وانسانلر ، قبرلرنده ديريلتيلدكدن صوكرا امتحان ايديله‌جكلرينه (فتنه‌لنه‌جكلريته)، قبرده سؤال صورولوب، الله تعالى ، ايسته‌ديكنه‌جواب ويرمه‌يى تسهيل ايده‌جكنه، جناب حقك « لايذوقون فيها الموت الاالموتة الاولى : اولكى اولمدن باشقه اوراده تكرار اولوم [آجيسى] تاتمازلر . سورة‌الدخان ، آيت ۵۶ » قولى موجبنجه ، قبرده ديرلدكدن صوكرا اولوم آجيسنى بردها تاتمياجقلرينه وقيامت كونندن اول صور نفخ اولنوب سمواتده اولانلرك واللهك‌اراده ايتدكلرينك بايلوب دوشه‌جكنه صوكرا ايكنجى دفعه نفخ اولنوب هپسى باقارق آياغه قالقاجقلرينه والله تعالى اونلرى ابتداء خلقتده اولديغى كبى يالين آياق چيپلاق واغرل اوله‌رق بعث ايده‌جكنه وقيامتده بعث اولوناجاق جسدلرك دنياده طاعت وعصيان ايدن جسدلر اولديغنه وقيامت كونىده عليهلرينه شهادت ايده‌جك جلد ، لسان ، أل وآياقلرك دنياده كيلر اولديغنه وجناب الله انسانلرك عمللرينى تارتمق ايچون ميزان وضع ايده‌جكنه، كيمك ميزانى آغير كليرسه اونك فلاح بولاجغنه ، كيمك ميزانى‌خفيف كليرسه اوكيمسه‌خيبت وخسرانده قالاجغنه،ميزانك فنالق تارناجق اولان كفه‌سى جهنمه دوشه‌جكنه ايبلك كفه‌سى‌ده ايبلك زياده اولديغى تقديرده جنته دوشه‌جكنه ، كذا انسانلره قيامت كونىده عمل دفترلرى ويريله‌جكنه ، هركيمك كتابى صاغ النه ويريليرسه اوكيمسه قولاى حساب ايديله‌جكنه ، كتابى صول ألنه ويريلنلرك آتشه ياقيلاجغنه اجماع ايتديلر .

كذا صراط ، جهنم اوزرينه قورلمش بركوپرى اولوب‌انسانلر عمللرينه كوره اونك

اوزرندن كيچه جكلرينه وعملرينه كوره سرعت وبطائت جهتيله تفاوت ايده جكلرينه اجماع ايتديلر .

كذا الله تعالى ، قلبنده ايماندن برجزؤ بولنان كيمسه يى ، كنديسندن انتقام آلدقدن صوكرا ، جهنمدن چيقاراجغنه اجماع ايتديلر .

كذا حضرت پيغامبرك شفاعتى ، امتندن كناه كبيره ارتابنه اولديغنه ، امتندن برقومك يانوب قارا كومور اولدقدن صوكرا آتشدن چيقارق حيات نهرينه آتيلوب ، سيلك كناره آتديغى كوره ده تخمك تنبتى كبى نشوونما بولاجقلرينه ، قيامت كونده رسول الله ايچون حوض بولنوب ايچمك ايچون امتى اورايه كله جكنه ، اوندن ايچه ن كيمسه نك بردها صوصامايا جغنه ، توتدقلرى يولى ، پيغامبردن صوكرا ، تبديل وتغيير ايدنلرك اوحوضدن اوزاقلاشديريله جغنه وپيغامبر عليه السلامك سمايه اسراء ايتديرلديكنه دائر وارداولان خبره ايمان ايتمك واجب اولديغنه ، دجاله وعيسى عليه السلام نزول ايدوب دجالى قتل ايده جكنه شمسك مغربدن طلوعى ودابة الارض ك خروجى وبونلردن باشقه ، ثقه اولان ذاتلرك پيغامبردن بزه نقل ايدوب صحتنى تعريف ايتديكى ديكر حادثه لر كبى قيامتدن اوجكه وقوعه كله جكلرينه دائر تواتر ايله روايت ايديلن ديكر علامتلر حقنده وارد خبرلره ايمان ايتمك واجب اولديغنه اجماع ايتديلر .

كذا پيغامبر عليه السلامك كرك كتاب اللهده وكرك نقلى صحيح اولان حديثلرنده بوتون كتيرديكلرينى تصديق ايتمه يه وبونلرك محكملريله عمل ، مشكل ومتشابه اولانلرينك نصفى اقرار ، تفسيرينى علم احاطه ايده ميه جك اولانلرك حقيقتنى علمى الله حواله ايتمك واجب اولديغنه اجماع ايتديلر . فقط بو ، ايمان تفصيلى تكليف اولنيوب ايمان اجمالى تكليف اولنديغى تقديرده اولور .

كذا مؤمنلراوزرينه معروفى امر ، منكردن نهى واجب اولديغنه اجماع ايتديلر . مقتدر اولورلرسه بونى أل وديل ايله ياپارلر ، مقتدر اولامازلرسه قلبلريله مكروه كورريلر . قليچ ايله تأديبه كلنجه بو ، كنديلرينى اطاعته دعوت ايتديكدن صوكرا ، آنجق خرسزلرايله يول كيسيجيلر حقنده واجبدر .

كذا ائمه مسلمين ، اطاعت ايتمه يه ، بروفاجردن ايستر رضا طريقيله ايستر تغلب صورتيله مسلمانلرك امورينى اداره ايدن وشديدالبأس كيمسه يه قارشى ـ ايستر عدالت ايتسون ايستر جور ايتسون ـ سلاح ايله خروج ايتمك لازم اولماديغنه واونك قوماندەسى آلتنده دشمانه

قارشی جهاد ایتمه‌یه، ایسته‌دكلری تقدیرده صدقه‌لری اونلره‌ویرمه‌یه اونلرك آرقه‌لرنده جمعه وبایرام نمازلرینی قیلمه‌یه ، بدعت ایشله‌مكله فاسق اولدقلرندن دولایی ، اهل بدعتدن كیمسه‌نك آرقه‌سنده نماز قیلمامه‌یه اجماع ایتدیلر . دیكر نمازلره كلنجه امامت مقام فضل‌در، بناءً علیه قرائت بیله‌نك بیلمه‌یه‌نه اقتداسی جائز اولمدیغی كبی عادل كیمسه‌نك فاسقه اقتداسی جائز دكلدر . اكر اونلردن قورقولورسه اونلرك آرقه‌سنده نمازقیلنیر، صوكرا اعاده‌ایدیلیر.

كذا پیغامبر علیه‌السلامك ، خیركم قرنی ... حدیثی موجبنجه ، عصرلرك خیرلیسی اصحاب عصری ، صوكرا اونلره متصل قرن ، اصحابك افضلی‌ده اهل بدر ، اهل بدرك افضلی عشرهٔ مبشره، عشرهٔ مبشره‌نك افضلی دورت امام: ابوبكر صوكرا عمر ، صوكرا عثمان صوكرا علی رضی‌الله عنهم اولوب بونلرك امامتلری‌ده امتك رضاسیله اولدیغنه اجماع ایتدیلر . جناب حق « وعدالله‌الذین آمنوا وعملوا‌الصالحات لیستخلفنهم كما استخلف الذین من قبلهم ولیمكنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم : الله تعالی ، ایمان ایدن واعمال صالحه ایشله‌ین كیمسه‌لری ، اونلردن اولكیلری استخلاف (خلیفه) ایتدیكی كبی ، استخلاف (خلیفه) ایده‌جكنی واونلر ایچون انتخاب ایتدیكی دینلرینی تحكیم (تمكین) ایده‌جكنی وعد ایتدی . سورةالنور ، آیت ۵۵ » قولیله بونلرك جمله‌سنی استخلاف ایتمه‌یی اراده ایتدیكندن، امتك قبلرینی بوصورتله‌استخلاف اوزرینه‌تألیف وبو ترتیب اوزرینه‌مؤمنلرك رأیلرینی جمع ایتدی . اكر اونلر جماعته امام اولارق عمری تقدیم ایتمش اولسه ایدیلر، الله تعالی ، كندیسنه وعد ایتدیكی شیدن ابوبكر خارج قالیر ایدی . كذا عثمانی تقدیم ایتسه‌لرایدی ابوبكرایله عمر رضی‌الله‌عنهما خارج قالیرلر ایدی زیرا الله‌تعالی عثمان رضی‌الله‌عنهك اوایكیسندن صوكرایه قالاجغنی واو ایكیسینك عثمان‌دن‌اول ئوله‌جكلرینی بیلیوردی. كذا جمله‌سنه علی رضی‌الله عنه تقدیم اولنسه ایدی، الله تعالی بونلرك علی‌دن اول ئوله‌جكلرینی بیلمه‌سیله ، جمله‌سی وعد الهی‌دن خارج قالیرلردی . بوكا بناءً الله تعالی اونلری ترتیبه قویدی و وعد اولندقلری شیئه نائل اولمه‌لری ایچون مؤمنلرك قلبلرینی بوترتیب اوزرینه تألیف ایتدی واونلردن هربری‌ده بونی بیلیورلردی .

كذا مهاجر وانصاردن عبارت اولان اهل بدر بیننده ، عشرهٔ مبشره‌دن صوكرا افضلیت ، هجرت وسابقیت نسبتنده اولدیغنه ، پیغامبر علیه‌السلامك دعوت ایتدیكی شیلره ایمان ایده‌رك برساعت اولسون كندیسیله مصاحبت ایدن یاخوداونی بردفعه كوره‌ن اصحابك تابعین‌دن افضل اولدیغنه اجماع ایتدیلر .

كذا حقلرنده سويلهنن خيردن ماعداسيله اصحابى ذكر ايتمكدن صاقنمق، ايبلكلرى نشر اولنوب فعللرى ايچون محمل صحيح آرانمق واونلرك توتدقلرى يول ، مذهبلرك اك ايسى اولديغنه حسن ظن ايتمك لزومنه اجماع ايتديلر .

بوخصوصده پيغامبر عليه‌السلامك « اصحابمى ذكر ايدرلرسه ، سز (امساك ايديكز) قولنه امتثال ايتديلر . اهل علم ، بوحديثك معناسى «ايى ذكردن باشقاسيله اونلرى ذكر ايتمه‌يكز ! » ديمكدر ، ديديلر . كذا رسول‌الله ، « اصحابم حقنده بكا اذيت ايتمه‌يكز ! نفسم ألنده اولان ذات‌ايله قسم ايدرم كه ، اكر سزك بريكز (خيريولنده) احد طاغى قدر آلتون انفاق ايدرسه اونلرك مُدّينه(كوچوك اولچك) حتى مدينك نصفنه بيله ايره‌مزسكز بيوردى . كذا الله تعالى‌ده « محمد رسول‌الله والذين معه اشداء على‌الكفار رحماء بينهم تراهم ركعا سجداً يبتغون فضلاً من‌الله ورضوانا ، سيا هم فى وجوههم من اثرالسجود ذلك مثلهم فى‌التوراة ومثلهم فى‌الانجيل ... : محمد (عليه‌السلام) رسول‌اللهدر ، اونكله برلكده اولانلر كفاره قارشى غايت شدتلى وكندى آرالرنده (يكديكرلرينه قارشى) صوك درجه مرحمتلى‌درلر ، اونلرى ، ركوع ايدر وسجده ايدر كوريرسك ، اونلر الله تعالينك فضل ورضاسنى طلب ايدرلر . سجده اثرندن ، علامتلرى يوزلرنده‌در ، تورات وانجيل‌ده مثللرى بودر الخ سورة‌الفتح ، آيت ٢٩ » ديبه ، ذكرلرينك نهايتنه قدر اونلره ثنا ايتدى . صوكرا ، « ليغيظ بهم الكفار : اونلر ايله ، كفارى غيظه كتيرمك ايچون » بيوردى .

كذا ، يعقوب عليه‌السلام اولادى بيننده وقوعه كلن شيلر اونلرك حقلرينى اسقاط (قدرلرينى تنزيل) ايتمديكى كبى ، دنيا ايشلرندن اصحاب بيننده اولوب بيته‌ن ايشلرده اونلرك حقلرينى‌اسقاط ايتمه‌يه‌جكنه، كذا ايستر اجماع‌ايتدكلرى ياخود اساسنده وتأويلنده اختلاف ايتديكلرى شيلرده ، سلف اقوالندن ديشارى چيقمق هيچ بر كيمسه ايچون جائز اولمادينغنه اجماع‌ايتديلر . زيرا حق اونلرك اقوالندن خارجده اولمق جائز دكلدر .

كذا الله‌تعالينك « واذا رأيت‌الذين يخوضون فى‌آياتنا فاعرض عنهم : بزم آيتلرمزده دالانلرى كوررسه‌ك اونلردن اعراض ايت . سورة‌الانعام ، آيت ٦٨ » قولنده اعراض ايله امر ايتمه‌سنه وبوخصوصده پيغامبر عليه‌السلام‌دن « خوارج اهل نارك كوپكلريدر ، ايكى فرقه‌كه اونلره شفاعتم ايرمز ، مرجئه وقدريه » ديه روايت ايديلن حديثلره بناءً روافض ، خوارج ، مرجئه ، قدريه‌دن عبارت اولان اهل بدعتى ذمه واونلردن تبرى

ایدوب اونلرله اختلاط ایتمه‌میه اجماع ایتدیلر . ینه پیغامبر علیه‌السلام « القدریة مجوس هذه‌الامة : قدریه بو امتك مجوسیلریدر » بیوردی که تقدیرنده الله تعرض ایدنلر اونلردر والله‌ك خلق ایتمسی کبی خلق ایده‌بیله‌جکلرینی زعم ایدرلر .

پیغامبر علیه‌السلامك قدریه‌یی یهود ونصاری کبی دیکر فرقه‌لره تشبیه ایتمیوب مجوسه تشبیه ایتمسی ایسه، بونلرك کندیلرینه خاص اولان قوللرنده مجوسه مشارکتلری بولوندیغی ایچون‌در. مجوسیلرك عبادت ایتدیکلری نورحقنده « اوکیمسه‌یه ضرر ایتمز، زیرا بشقه‌سنه ضرر ایدن سفیه‌در » دیدیکلری کبی، قدریه‌ده « شری آنجق شریر یاپار الله بونی یاپماز » دییورلر . مسلمانلر ایسه ضار ونافع آنجق الله‌تعالی اولدیغنه اجماع ایتدیلر . الله تعالی‌ده « قل اعوذ برب‌الفلق من شر ما خلق : خلق ایتدیکی شیئك شرندن تاك ربنه صیغنورم، دی . سورة‌الفلق ، آیت ۱ ـ ۲ » بیوردی .

کذا مسلمانلره خیر خواهلق ، جماعت مسلمینی تولی ایتمه‌یه ، الله ایچون سویشمه‌یه ائمهٔ مسلمینه دعا ، پیغامبر علیه‌السلام اصحابندن برینی یاخود اهل بیت وازواجنی ذم ایدنلردن تبری واونلرله مناسبتی قطع ایتمه‌یه اجماع ایتدیلر .

ایشته سلفك اوزرنده یوردیکی اصللر بونلردرکه سلف بونلرله کتاب وسنتك حکمنه اتباع ایتدیلر خلف‌ده بونلرله سلفه اتباع ایتدیلر . الله بزی وسزی فائده‌لندیرسون

صوك

كتاب الرسالة تأليف السيد الامام ابى الحسن على بن اسماعيل بن بشر الاشعرى البصرى رضى الله عنه كتب بها الى اهل الثغر بباب الابواب

بسم الله الرحمن الرحيم

قال السيد الامام ابو الحسن على بن اسماعيل بن على بن بشر الاشعرى البصرى رحمه الله.

الحمد لله الذى حبب الينا التمسك بالسنن الهادية وجنبنا سبل البدع المردية وكشف (؟) قلوبنا بثلج اليقين واعزنا بسلطان الدين . وجعلنا لرسول الله صلى الله عليه وسلم متبعين وبامامته معتصمين . ووهب لنا من انس الجماعة مازالت به وحشة الشذوذ والبدع . حمدا [١] يجوز فيه شرف طاعته ونعم مايرى به جميل مواهبه. وصلى الله على محمد السيد الداعى اليه والسفير بيننا وبينه الذى ايده الله عزوجل بآياته وقطع دواعى الشبه فيه بمعجزاته . حتى انهج السبيل اليه ونبه على مافى افعاله من وجود الادلة عليه باوضح بيان واظهر برهان . حتى غاض [٢] الباطل خاسئا حسيرا واضاء الحق غالبا منصورا . فبلغ الرسالة وادى الامانة ونصح الامة وعلا بالحجة صلى الله عليه وسلم تسليما .

اما بعد ايها الفقهاء والشيوخ من اهل الثغر بباب الابواب حرسكم الله بسلطانه وايدكم بنصره . فقد وقفت على ماذكرتموه فى كتابكم الوارد علىّ بمدينة السلام من خير نعم الله عليكم واستقامة احوالكم فانسرى [همى] وكثر لله عز وجل شكرى [٣] . ورغبت اليه تعالى مجتهدا فى تمام ما اولاكم واسباغ نعمه علينا وعليكم . وهو تعالى ولى الاجابة وحقيق بجميل الموهبة . ووقفت ، ايدكم الله ، على ماذكرتموه من احمادكم جوابى على المسائل التى انذرتموها (؟) الىّ فى العام الماضى وهو سنة سبع وستين ومائتين ووقوع ماذكرته لكم فيها

[١] فى الاصل ، جهدا .
[٢] ... غاص .
[٣] ... ماسرى وكثر لله .

الوقع الذى حمدتموه وعرفتم وجه الصواب فيه واعراضكم عمن القى تلك المسائل واحتال فى متابعتكم اياهم . وحمدت الله عزوجل على حراستنا واياكم من شبه الملحدين فى دينه والصادين عن اتباع رسله . وسألته ان يجعلنا واياكم من المتمسكين بحبله والمقيمين على الوفاء بعهده انه ولى ذلك والقادر عليه . ووقفت على ما التمستموه من ذكر الاصول التى عول سلفنا رحمة الله عليهم عليها وعدلوا الى الكتاب والسنة من اجلها واتباع خلفنا الصالح لهم فى ذلك . وعدولهم عما صار اليه اهل البدع من المذاهب التى احدثوها وصاروا الى مخالفة الكتاب والسنة . وما ذكرتموه من شدة الحاجة الى ذلك فبادرت ، ايدكم الله ، باجابتكم الى ماسألتموه لما اوجبه من حقوقكم والكرامة لكم . وذكرت لكم جملا من الاصول مقرونة باطراف من الحجاج تدلكم على صوابكم فى ذلك وخطاء اهل البدع فيما صاروا اليه من مخالفتهم وخروجهم [١] عن الحق الذى كانوا عليه قبل هذه البدع معهم ومفارقتهم بذلك الادلة الشرعية وماتى الرسول عليه الصلوة والسلام منها ونبه عليها وموافقتهم بذلك لطرق الفلاسفة والصادين عنها والجاحدين لما اتت به الرسل عليهم الصلوة والسلام . ولم آلكم وساير من تأمل ماذكرته نصحا لما يوجب على من حق نعم الله فيكم والرجوة من نيل الثواب باجابتكم مستعينا [٢] فى ذلك بالله عز وجل ومتوكلا عليه وهو حسبى ونعم الوكيل .

اعلموا ! ارشدكم الله ، ان الذى مضى عليه سلفنا ومن اتبعهم من صالح خلفنا ان الله بعث محمدا صلى الله عليه وسلم الى سائر العالمين وهم احزاب متشتتون وفرق متباينون ؛ منهم كتابى يدعو الى الله بما تقول [٣] به فى كتابه . وفلسفى قد تشعبت به الاباطيل فى فنون [٤] يدعيها بقضايا العقول ، وبرهمى ينكر ان يكون لله رسول ، ودهرى يدعى الامهال ويخبط فى عشوا الضلال ، وثنوى قداشتملت عليه الحيرة ومجوسى يدعى ماليس له به خبرة ، وصاحب صنم يعتكف عليه ويزعم ان له ربا يتقرب بعبادة ذلك الصنم اليه ، لينبههم على حدوثهم [٥] ويدعوهم الى توحيد المحدث لهم ويبين لهم طرق معرفته بما فيهم من آثار صنعته ويأمرهم برفض كل ما كانوا عليه من ساير الاباطيل بعد تنبيهه ، عليه الصلاة والسلام ، على فسادها ودلالته على صدقه فيما يخبرهم به عن ربهم تعالى بالآيات الباهرة والمعجزات القاهرة ويوضح

[١] فى الاصل : خرجوهم .
[٢] ... مستغنيا .
[٣] ... كلمة بهذا الشكل : بما تعدل .
[٤] ... كلمة بهذا الشكل : فى السنور .
[٥] ... على حدهم .

لهم سائر ماتعبّدهم الله عزوجل من شريعته . وأنه عليه الصلاة والسلام دعا جماعتهم [١] الى ذلك ونبههم على حدوثهم [٢] بما فيهم من اختلاف الصور والهيئآت وغير ذلك من اختلاف اللغات . وكشف لهم طريق [٣] معرفة الفاعل لهم بما فيهم وفى غيرهم مما يقتضى وجوده ويدل على ارادته وتدبيره حيث قال عزوجل : « وفى انفسكم افلاتبصرون . سورة الذاريات ، ١٩ آية » فنبههم عزوجل ، بتقلبهم فى سائر الهيئات التى كانوا عليها ، على ذلك . [و] شرح بقوله عزوجل : « ولقد خلقنا الانسان من سلالة من طين ثم جعلناه نطفة فى قرار مكين ثم خلقنا النطفة علقة فخلقنا العلقة مضغة فخلقنا المضغة عظاما فكسونا العظام لحما ثم انشأناه خلقا آخر فتبارك الله احسن الخالقين . سورة المؤمنون ، ١١ آية » وهذا من اوضح مايقتضى وجوده ويدل على ارادته وتدبيره ، حيث قال عزوجل : الدلالة على حدوث الانسان ووجود المحدث له ، من قبل ان العلم قد احاط بان كل متغير لايكون قديما . وذلك ، ان تغيره يقتضى مفارقة حال كان عليها قبل تغيره وكونه قديما ينفى [٤] تلك الحال . فاذا حصل متغيرا بما ذكرناه من الهيئات التى لم [تكن] قبل تغيره وكونه قديما ينفى تلك الهيئة التى كان عليها قبل حدوثها ، اذ لوكانت قديمة لما جاز عدمها ، وذلك ان القديم لايجوز عدمه . واذا كان هذا على ماقلنا ، وجب ان يكون ماعليه الاجسام من التغير منتهيا الى هيئات محدثة لم تكن الاجسام قبلها موجودة بل كانت قبلها [٥] محدثه . ويدل ترتيب ذلك على محدث قادر حكيم من قِبَل ان ذلك لايجوز ان يقع الا باتفاق فيتم ، من غير مرتب ولا قاصد ، الى ماوجد منه فيها ، دون ما كان يجوز وقوعها عليه من الهيئآت المخالفة لها وجواز تقدمها فى الزمان وتاخرها . وحاجتها تلك تدلك [٦] الى محدثها ومرتبها . لان سلالة الطين والماء المهين يحتمل من الهيئآت ضروباً كثيرة لايقتضى واحدةً منها سالّة الطين ولا المأ المهين بنفسه ولايجوز ان يقع شئ [٧] من ذلك فيها بالاتفاق لاحتمالها لغيره . فاذا وجدنا ماصار اليه الانسان فى هيئته المخصوصة به دون غيره

---

[١] يعنى : دعا جميعهم .
[٢] فى الاصل : على حذفهم .
[٣] ... عن طريق .
[٤] ... بذبى .
[٥] لعله ، على القبلية الذاتيه ويحتمل ان يكون ، بل كانت معها محدثة .
[٦] ... ملك بذلك . ويحتمل ان يكون ، ثبت بذلك .
[٧] ... ان يقع شيئا .

من الاجسام ومافيه من آلآلات المعدة لمصالحه كسمعه وبصره وشمه وحسه وآلات ذوقه وماأعدله من آلات الغداء التي لاقوام له الابها على ترتيب ماقد حوج اليه من ذلك حتى يوجد في حال حاجته الى الرضاع بلا اسنان تمنعه من غذائه وتحول بينه وبين مرضعته فاذا نقل من ذلك وحوج الى غذاء لاينتفع به ولايصل منه الى غرض الا بطبخها له جعل منها بقدر مابه الحاجة في ذلك اليه . والمعدة [المعدة] لطبخ [١] مايصل اليها من ذلك وتلطيفه حتى يصل الى الشعر والظفر وغير ذلك من سائر الاعضاء في مجار لطاف قد هيئت لذلك بمقدار مايقيمها . والكبد المعدة لتسخينها بما يصل من حرارة القلب . والرئة المهياة لاخراج بخار الحرارة التي في القلب وادخال مايعتدل به من الهواء البارد باجتذاب المناخر . ومافيها من الآلات المعدة لخروج مايفضل من الغذاء عن مقدار الحاجة في مجار ينفذ ذلك منها وغير ذلك مما يطول شرحه مما لايصح وقوعه بالاتفاق ولايتعين فيما هو عليه بغير مقوم يرتبه . اذ كل [٢] ذلك لايصح ان يترتب وينقسم في سلالة الطين والماء المهين بغير صانع ولامدبر عند كل عاقل يتأمل كما لايصح ان يترتب الدار على مايحتاج اليه فيها من البناء بغير مدبر يقسم ذلك فيها ويقصد الى ترتيبها . ثم زادهم تعالى ذلك بيانا بقوله : « ان في خلق السموات والارض واختلاف الليل والنهار لايات لاولى الالباب . سورة آل عمران ١٩٠ آية » فدلهم بحركة الافلاك على المقدار الذي بالخلق الحاجة اليه في مصالحهم التي لاتخفى واقع انتفاعهم بها ، كالليل الذي جعل لسكونهم ولتبريد مازاد عليهم من حر الشمس في زروعهم وثمارهم والنهار الذي جعل لانتشارهم وتصرفهم في معايشهم على القدر الذي يحتملونه في ذلك . ولو كان دهرهم كله ليلا لاضربهم مافيه من الظلمة التي تقطعهم عن التصرف في مصالحهم وتحول بينهم وبين ادراك منافعهم . وكذلك لو كان دهرهم كله نهارا لاضربهم ودعاهم مافيه من الضياء الى التصرف في طلب المعاش ، مع حرصهم على ذلك ، الى مالايطيقونه فادأهم [٣] قلة الراحة الى عطبهم ، فجعل لهم من النهار قسطا لتصرفهم لاتجوز بهم قدر الطاقة فيه وجعل لهم من الليل قسطا لسكونهم لايقصر عن قدر حاجتهم ، لتعتدل في ذلك احوالهم وتكمل مصالحهم من الحر والبرد فيهما مقدار مالهم ولثمارهم ولمواشيهم من الصلاح رفقالهم . وجعل لون يحيط بهم ملايما [٤] لابصارهم ولو كان لونها على

[١] في الاصل : والمعدة اطبخ مايصل اليها من ذلك وتلطيفه حتى .
[٢] ... وغير ذلك مما يطول شرحه لايصح وقوعه بالاتفاق ولاينقن فيما هو عليه عن مقوم يرتبه اذ كان ذلك... فليتأمل العبارة! جواب فاذا وجدنا ماصار اليه، غير ظاهر ويحتمل ان تكون العبارة هكذا : علمنا ان كل ذلك لايصح ان يترتب وينقسم الخ .
[٣] ... فاذاهم .
[٤] ... ملاوما .

خلاف ذلك من الالوان افسدها [١]. ودلهم على حدوثها بماذكرنا من حركاتها واختلاف هيئاتها كماذكرنا آنفا . ودلهم على حاجتها وحاجة الارض ومافيهما من الحكم مع عظمهما وثقل اجرامهما الى امساكه عزوجل لهما بقوله تعالى : « ان الله يمسك السموات والارض ان تزولا ولئن زالتا ان امسكهما من احد من بعده انه كان حليما غفورا. سورة فاطر، آيه ٤١» فعرفنا تعالى ان وقوفهما [٢] لايكون من غيره وان وقوفهما لايجوزان [يكون] بغير موقف . ثم نبهنا على فساد قول الفلاسفة بالطبايع ومايدعونه من فعل الارض والماء والنار والهواء فى الاشجار ومايخرج منها من سائر الثمار بقوله عزوجل : « وفى الارض قطع متجاورات وجنات من اعناب وزرع ونخيل صنوان وغير صنوان تسقى بماء واحد ونفضل بعضها على بعض فى الاكل . سورة الرعد ، آية ٤ » ثم قال عزوجل « ان فى ذلك لآيات لقوم يعقلون » ثم نبه تعالى خلقه على انه واحد باتساق افعاله وترتيبها وانه تعالى لاشريك له فيها بقوله : لوكان فيهما الهة الا الله لفسدتا . سورة الانبياء، آية ٢٢ » . ووجه الفساد بذلك ، لوكان الهين ما اتسق امرهما [٣] على نظام ولايتم على احكام وكان لابد ان يلحقهما العجز اويلحق احد هما عند التمانع فى الافعال والقدرة على ذلك . وذلك ان كل واحد منهما لايخلو ان يكون قادرا على مايقدر عليه الآخر على طريق البدل من بدل الآخر . اولا يكون كل واحد منهما قادرا على ذلك . فان كان كل واحد منهما قادرا على فعل مايقدر عليه الآخر بدلاً منه لم يصح ان يفعل كل واحد منهما مايقدر عليه الآخر [٤] الا بترك الآخر له . واذا كان كل واحد منهما لايفعل الا بترك الآخر له جازان يمنع كل واحد منهما صاحبه من ذلك . ومن يجوز ان يمنع ولايفعل الا بترك غيره له فهو مدبر عاجز . وان كان كل واحد منهما لايقدر على فعل مثل مقدور الآخر بدلاً منه وجب عجزهما وحدوث قدرتهما والعاجز لايكون الهاً ولا ربا .

ثم نبه المنكرين [٥] للاعادة مع اقرارهم بالابتداء [٦] على جواز اعادته تعالى لهم ، حيث

[١] فى الاصل : فسدها .
[٢] ... ان وقوعهما .
[٣] ... ما اتسق امرهم .
[٤] عبارة الاصل هكذا : وذلك ان كل واحد منهما لايخلو ان يكون قادرا على مايقدر عليه الآخر على طريق البدل من بدل الآخر اولايكون كل واحد منهما قادرا على ذلك فان كان كل واحد منهما قادرا على فعل مايقدر عليه الآخر على طريق البدل من بدل الآخر اولا يكون كل واحد منهما قادرا على ذلك فان كان كل واحد منهما قادرا على فعل مايقدر عليه الاخر بدلا منه لم يصح ان يفعل كل واحد منهما مايقدر عليه الآخر . ظاهر ان العبارة قد تكررت .
[٥] ... ثم نبه التكوين .
[٦] ... شى بهذا الشكل : بالابتوا .

قال لهم [١] لما استكبروها وقالوا من يحيي العظام وهي رميم ؟ « قل يحييها الذى انشأها اول مرة وهو بكل خلق عليم » ثم اوضح لهم ذلك بقوله عز وجل « الذى جعل لكم من الشجر الا - خضر نارا فاذا انتم منه توقدون» سورة يس ، آية ٨٠ » فدلهم ، بما يشاهدونه من جعله النار من العشر [٢] والمرخ وهما شجرتان خضراوتان ، اذا حكت احداهما الاخرى بتحريك الريح لهما اشتعل النار فيهما ، على جواز اعادته الحياة فى العظام النخرة والجلود المتمزقة .

ثم نبه عباد الاصنام ، بتقريعه [٣] لهم ، على فسادما صاروا الى عبادتها [٤] مع نحتها بقوله عز وجل « اتعبدون ما تنحتون» ثم قال : « والله خلقكم وما تعملون » فبين لهم فساد عبادتها ووجوب عبادته دونها ، بانها اذا كانت لا تصير اصناما الا بنحتكم لها فانتم ايضا اولى ان [لا] تكونوا على ما انتم عليه من الصور والهيئآت الا بفعله . فانى [٥] مع خلق لكم وما تحتونه ، خلقا لنحتكم ؟ ، [اولى بالعبادة منه] . اذ انا [٦] المقدّر لكم عليه والممكن لكم [٧] منه .

ثم نبه على المنكرين لرسله بقوله عز وجل « وما قدروا الله حق قدره اذ قالوا ما انزل الله على بشر من شئ قل من انزل الكتاب الذى جاء به موسى نورا وهدى للناس . سورة الانعام ، آية ٩١ » وقال « رسلا مبشرين ومنذرين لئلا يكون للناس على الله حجة بعد الرسل ، سورة النساء ، آية ١٦٤ » . ثم احتج النبى صلى الله عليه وسلم على اهل الكتاب بما فى كتبهم من ذكر صفته والدلالة على اسمه ونعته ؛ وتحدى النصارى ، لما كتموا ما فى كتبهم من ذلك وجحدوه ، بالمباهلة عند امر الله عز وجل له بذلك بقوله عز وجل : « فمن حاجك فيه من بعد ما جاءك من العلم فقل تعالوا ندع ابناءنا وابناءكم ونساءنا ونساءكم وانفسنا وانفسكم ثم نبتهل فنجعل لعنة الله على الكاذبين . سورة آل عمران ، آية ٦٠ » وقال لليهود لما بهتوه « فتمنوا الموت ان كنتم صادقين ، سورة البقرة ، آية ٩٤ » فلم يجسر احد[٨] منهم على ذلك ، مع اجتماعهم على تكذيبه وتناهيهم فى عداوته واجتهادهم فى التنفير عنه ، لما اخبرهم بحلول الموت بهم ان اجابوه الى ذلك .

---

[١] فى الاصل : لهما .
[٢] ... من المعشر . الصحيح العفار .
[٣] ... وبتعريفه
[٤] ... الى عبادتهم ، ويحتمل ان تكون العبارة ، الى عبادتها مع نحتهم اياها
[٥] ... وانى .
[٦] ... اذا انا .
[٧] ... والممكن لهم .
[٨] ... احداً .

فلولا معرفتهم بحاله فى كتبهم وصدقه فيما يخبرهم لاقدموا على اجابته ولسارعوا الى فعل مايعلمون ان فيه توهين [١] امره . ثم ان الله عز وجل ، بعد اقامته الحجج ، ازعج خواطر جماعتهم ، للنظر فيما دعاهم اليه ونبههم عليه ، بالآيات الباهرة والمعجزات القاهرة ، ايده بالقران الذى تحدى به فصحاء قومه الذين بعث اليهم ، لما قالوا انه مفترى ، بان [٢] يأتوا بعشر سور مثله مفتريات اوبسورة مثله وقد خاطبهم فيه بلغتهم فعجزوا عن ذلك مع اخباره لهم انهم لايأتون بمثله ولو تظاهر على ذلك الانس والجن . وقطع عليه الصلاة والسلام عذرهم به وعذر غيرهم ، كما قطع موسى عليه السلام عذر السحرة وغيرهم فى زمانه بالعصا التى فضحت سحرهم وبان بما كان منها لهم ولغيرهم ان ذلك من فعل الله تعالى وان هذا ليس ببلغتهم ولايطمع فيه خواطرهم وكما قطع عيسى عليه السلام عذر من كان فى زمانه من الاطباء الذين قد بدعوا فى معرفة العقاقير وخواصا [٣] فى الحشايش ؟ وقدر ماينتهى اليه علاجهم ، باحياء الموتى بغير علاج وابراء الاكمه والابرص وغير ذلك مما قهرهم به واظهر لهم منه مايعلمون بيسير الفكر انه خارج عن قدرهم وما يصلون اليه بحيلهم [٤] وكذلك قد ازاح نبينا صلى الله عليه وسلم بالقران وما فيه من العجايب علل الفصحاء من اهله وقطع به عذرهم لمعرفتهم [٥] انه خارج عما انتهت اليه فصاحتهم فى لغاتهم و(ما) نظموه فى شعرهم وبسطوه فى خطبهم . واوضح لجميع من بعث اليه ، من الفرق التى ذكرناها ، فسادما كانوا عليه بحجج الله وبيانه . ودل على صحة ما دعاهم اليه ببراهين الله واياته حتى لم يبق لاحد منهم شبهة فيه ولا احتاج [٦] مع ماكان منه ، عليه الصلاة والسلام ، فى ذلك الى زيادة من غيره . ولولم يكن ذلك كذلك لم يكن له عليه الصلاة والسلام حجة على جماعتهم ولا كانت طاعته لازمة لهم مع خصامهم وشدة غيارتهم [وكانوا] قد احتجوا بذلك ودفعوه عما يوجب طاعتهم له وقرعوه بتقصيره عن اقامة الحجة عليهم فيما يدعوهم اليه مع طول تحديه لهم وكثرة تبكيتهم وطول مقامه فيهم ولكنهم لم يجدوا الى ذلك سبيلا مع حرصهم عليه . واذا كان هذا على ما ذكرناه علم صحة مذهبنا اليه فى دعوته عليه الصلاة والسلام الى التوحيد

---

[١] فى الاصل : توهن .
[٢] ... ان يأتوا .
[٣] ... شئ بهذا الشكل : وحواما .
[٤] ... بحيلهم .
[٥] ... لمعرفته .
[٦] ... ولا احتج .

واقامة الحجة على ذلك وايضاحه الطرق اليه . وقد اكّد الله تعالى دلالة نبوته بما كان خاص آياته [١] عليه الصلاة والسلام التى تنقض بها عاداتهم كاطعامه الجماعة الكثيرة فى المجاعة الشديدة من الطعام اليسير وسقيهم فى العطش الشديد من الماء اليسير وهو ينبع من بين اصابعه حتى رووا ورويت مواشيهم وكلام الذيب واخبار الذراع المشوية انها مسمومة وانشقاق القمر ومجئ الشجرة اليه عند دعائها اليه ورجوعها الى مكانها بامره لها واخباره لهم عليه الصلاة والسلام بما تجنه صدورهم وما يعنون عنه من اخبارهم . ثم دعاهم [٢] عليه الصلاة والسلام الى معرفة الله عزوجل والى طاعته فيما كلف بتبليغه اليهم بقوله تعالى « واطيعوا الله واطيعوا الرسول . سورة النساء ، آية ٥٩ » وعرفهم امر الله تعالى بابلاغه ذلك وما ضمنه لهم(؟) من عصمته منهم بقوله تعالى « يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليك من ربك وان لم تفعل فما بلغت رسالته والله يعصمك من الناس . سورة المائده . آية ٦٧ » فعصمه الله منهم مع كثرتهم وشدة بأسهم وما كانوا عليه من عنادهم وعداوتهم له ، حتى بلغ رسالة ربه تعالى اليهم مع كثرتهم وحده [٣] وتبرّى اهله منه ومعاداة عشيرته وقصد جميع المخالفين له حين سفه آراءهم فيما كانوا عليه من تعظيم اصنامهم وعبادة النيران وتعظيم الكواكب وانكار الربوبية وغير ذلك مما كانوا عليه ودلهم على صحة جميع مادعاهم الى اعتقاده وفعله ، بحجج الله وبيناته . وانه [٤] عليه السلام لم يؤخر [٥] عنهم بيان شئ مما دعا اليه عن وقت تكليفه لهم . وانما جوز فريق من اهل العلم تأخير البيان فيما حمله الله من الاحكام قبل بروز فعله لهم . فاما تأخير ذلك عن وقت فعله فغير جائز عند كافتهم . ومعلوم عند سائر العقلاء ان ما [٦] دعا (اليه) النبى صلى الله عليه وسلم من واجبه من امته ، من اعتقاد حدوثهم [٧] ومعرفة المحدث لهم وتوحيده ومعرفة اسمائه الحسنى وما هو عليه من صفات نفسه وصفات فعله وتصديقه فيما بلغهم من رسالته ، مما لا يصح [٨] ان يؤخر عنهم البيان فيه . لانه عليه الصلاة والسلام لم يجعل لهم فيما كلفهم من ذلك من مهلة ولا امرهم بفعله فى الزمن المتراخى عنه وانما امرهم بفعل

---

[١] فى الاصل : خاصى آياته .
[٢] ... ثم وعادهم .
[٣] ... وحدته .
[٤] ... وان عليه السلام .
[٥] ... لو يؤخر .
[٦] ... انما دعا النبى .
[٧] ... من اعتقاد حديثهم .
[٨] ... مما يصح

ذلك، ذلك الفور . واذا كان ذلك من قبل انه لو اخر ذلك عنه لكان قد كلفهم مالا سبيل لهم الى فعله والزمهم مالا طريق لهم الى الطاعة فيه وهذا غير جائز عليه لما يقتضيه ذلك من بطلان امره وسقوط طاعته . ولهذا [١] المعنى لم يوجد [٢] عن احد من صحابته خلاف فى شىء مما وقف [٣] عليه السلام جماعتهم ولاشك فى شىء منه ولا نقل عنهم كلام فى شىء من ذلك ولا زيادة على مانبههم عليه من الحجج ، بل مضوا جميعا على ذلك وهم متفقون لا يختلفون فى حدوثهم ولا توحيد المحدث لهم واسمائه وصفاته وتسليم جميع المقادير اليه والرضا فيه لما قد ثلجت به صدورهم وتبينوا وجوه الادلة التى نبههم عليه الصلاة والسلام عليه ؟ عند دعائه لهم اليه وعرفوا بها صدقه فى جميع ما اخبرهم به . وانما تكلفوا البحث والنظر فيما كلفوا من الاجتهاد فى حوادث الاحكام عند نزولها بهم وحدوثها فهم وردوها [٤] الى معان الاصول التى وقفهم عليها ونبههم بالاشارة على مافيها فكان فى ذلك ما نقل الينا عنهم من طرق [٥] الاجتهاد التى اتفقوا عليها والطرق التى اختلفوا فيها ولم يقلد بعضهم بعضا فيما صاروا اليه من جميع ذلك لما كلفوه من الاجتهاد وامروا به . فاما دعاهم اليه (النبى) عليه الصلاة والسلام من معرفة حدوثهم ومعرفة محدثهم ومعرفة اسمائه الحسنى وصفاته العليا وعدله وحكمته فقد تبين لهم وجوه الادلة فى جميعه حتى ثلجت صدورهم به واستغنوا عن [٦] استيناف الادلة فيه وبلغوا جميع ما وقفوا عليه من ذلك واتفقوا عليه الى من جاء بعدهم فكان عذرهم فيما دعوا اليه من ذلك مقطوعاً [٧] بما نبههم النبى صلى الله عليه وسلم من الادلة على ذلك وما شاهدوه من آياته الدالة على صدقه . وعذر ساير من تأخر عنه مقطوع بنقلهم ذلك اليهم . ونقل اهل كل زمان حجة على (من) بعدهم من غير ان نحتاج ، ارشدكم الله ، فى المعرفة لساير مادعينا الى اعتقاده ، الى استيناف ادلة غير الادلة التى نبه النبى صلى الله عليه وسلم عليها ودعا سائر امته الى تأملها . اذ كان من المستحيل ان يأتى بعد ذلك احد باهدى مما اتى اوبصلوا من ذلك الى مابعد عنه عليه الصلاة

---

[١] فى الاصل : وهذا المعنى .
[٢] ... لم يجد عن احد .
[٣] ... مما وقفت عليه السلام .
[٤] ... وردها الى معان .
[٥] ... من طريق الاجتهاد .
[٦] ... واسو على استيناف .
[٧] ... مقطوع بما نبههم .

والسلام . وجميع ما اتفقوا عليه من الاصول مشهور فى اهله، الذين عنوا بحفظ ذلك وانقطعوا الى الاحتياط فيه والاجتهاد فى طلب الطرق الصحيحة اليه، من المحدثين والفقهاء. يعلمه اكابرهم اصاغرهم ويدرسون [١] صبيانهم فى كتاتيبهم [٢] ليتقرر ذلك عندهم وشهد تدوينهم استغناءهم فى العلم بصحة [٣] جميع ذلك بالادلة التى نبههم صاحب الشريعة عليها فى وقت دعوته .

واعلموا ارشدكم الله ! ان ما [٤] دل على صدق النبى صلى الله عليه وسلم من المعجزات ، بعد تنبيه لسائر المتكلمين على حدوثهم ووجود المحدث لهم ، قد اوجب صحة اخباره ودل على ان ما اتاكم من الكتاب والسنة، من عند الله عز وجل. واذا ثبت بالآيات صدقه فقد علم صحة كل ما اخبر به النبى صلى الله عليه وسلم عنه وصارت اخباره عليه الصلاة والسلام ادلةً على صحة سائر مادعا اليه من الامور الغايبة عن حواسنا وصفات فعله. وصار خبره عليه الصلاة والسلام عن ذلك سببا الى ادراكه وطريقا الى العلم بحقيقته. وكان مايستدل به من اخباره عليه الصلاة والسلام على ذلك اوضح دلالة من دلالة الاعراض التى اعتمد على الاستدلال بها الفلاسفة ومن اتبعهامن القدرية واهل البدع والمنحرفون عن الرسل عليه السلام، من قبل ان الاعراض [٥] لايصح الاستدلال على وجودها والمعرفة بفساد شبه المنكرين لها والمعرفة بمخالفتها للجواهر [٦] فى كونها لاتقوم بنفسها ولايجوز ذلك على شئ منها والمعرفة بانها لاتبقى والمعرفة باختلاف اجناسها وانه لايصح انتقالها من محالّها والمعرفة بان مالاينفك منها فحكمه فى الحدوث حكمها ومعرفة مايوجب ذلك من الادلة ومايفسد به شبه المخالفين فى جميع ذلك، حتى يمكن الاستدلال بها على ماهى له [١] عند مخالفينا الذين يعتمدون فى الاستدلال على ماذكرناه بها . لان العلم بذلك لايصح عندهم الابعد المعرفة بسائر ماذكرناه آنفا وفى كل رتبة مما ذكرناه فرق تخالف فيها ويطول الكلام معهم عليها. وليس نحتاج [٢] ، ارشدكم الله، فى الاستدلال بخبر الرسول عليه الصلاة والسلام على ماذكرناه من المعرفة بالامر الغايب عن حواسنا مثل ذلك . لان اياته والادلة

[١] فى الاصل : ويدسون .
[٢] كتاتيب جمع كتاب وهو موضع التعليم .
[٣] ... وشهدهم تدمينهم واستغناهم فى العلم بصحة .
[٤] ... انما دل .
[٥] ... ان الاعتراض .
[٦] ... للجواحد .
[٧] ... على ماهى له له عليه عند مخالفينا .
[٨] ... وليس محتاج ارشدكم الله .

على صدقه محسوسة مشاهدة قد از عجت القلوب وبعثت الخواطر على النظر فى صحة مايدعو اليه وتأمل مااستشهد به على صدقه. المعرفة بان آياته من قبل الله مدرك بيسر الفكر فيها وانها لايصح ان يكون من البشر، لوضوح الطرق الى ذلك [١] . ولا ميراء مع ازعاج الله تعالى قلوب سائر من ارسل اليه النبي صلى الله عليه وسلم على النظر فى آياته بخرق عوايدهم [٢] وحلول مايعدهم به من النقم عند اعراضهم عنه ومخالفتهم له ، على ماذكرناه مما كان من ذلك عند دعوة موسى وعيسى ومحمد عليهم الصلاة والسلام . واذا كان ذلك على ماوصفنا بان لكم ـ ارشدكم الله ـ ان طرق الاستدلال باخبارهم عليهم السلام على سائر مادعينا الى معرفته ، مما لايدرك بالحواس ، اوضح من الاستدلال بالاعراض. اذ كانت اقرب البيان على حكم ماشوهد من ادلتهم المحسوسة. فما اعتمدت عليه الفلاسفة ومن اتبعهم من اهل الاهواء واغتروا بها لبعدها عن الشبه كما ذكرناه [٣] . وقرب ما اخله [٤] ما ذكرنا الى الاستدلال به من الشبه . وكذلك مامنع الله رسله من الاعتماد عليه لغموض ذلك على كثير ممن امروا بدعائهم وكلفوا عليهم السلام الزامهم فرضه .

فاخلد سلفنا رضى الله عنهم ومن اتبعهم من الخلف الصالح ، بعدما عرفوه من صدق النبى صلى الله عليه وسلم فيما دعاهم اليه من العلم بحدوثهم ووجود المحدث لهم بما نبههم عليه من الادلة، الى التمسك بالكتاب والسنة وطلب الحق فى سائر مادعوا الى معرفته منهما [٥] والعدول عن كل ما خالفهما [٦] ، لثبوت نبوته عليه السلام عندهم وتبينهم بصدقه فيما اخبرهم به عن ربهم لما وثقته الدلالة لهم فيه وكفتهم العبرة بما ذكرناه [٧] . واعر-

---

[١] وحق العبارة ان تكون هكذا : والمعرفة بان آياته من قبل الله وانها لايصح ان يكون من البشر ، مدرك بيسير الفكر فيها لوضوح الطرق الى ذلك .

[٢] جمع عادة ، كانه جمع عائدة .

[٣] كما ذكرناه ، خبر فما اعتمدت عليه ، لبعدها عن الشبه اى لخفاء الشبه وغموضها كما قال ابن تيميه : وانما لم يعلم بطلانها لكثرة مقدماتها وخفائها (منهاج السنة ج ١ ص ٨٢)

[٤] وقرب ما اخله يحتمل ان يكون ما اخلد، كذا فاخلد فى قول فاخلد سلفنا ، ان يكون فاخله لما ان مستنسخ الاصل يكتب الهاء والدال فى آخر الكلمة على شكل بين الهاء والدال فما يتميز « له » عن « لد » الا بمعونة المقام . لكنى رجحت فى الاولى ما اخله من الاخلال وفى الثانية فاخلد على معنى مال .

[٥] فى الاصل : منها .

[٦] ... ما خالفها .

[٧] ... بما ذكرناه .

ضوا عما صارت اليه الفلاسفة ومن اتبعهم من القدرية وغيرهم من اهل البدع، من الاستدلال بذلك على ما كلفوا معرفته ، لاستغنائهم بالادلة الواضحة فى ذلك عنه .

وانما صار من اثبت حدوث العالم والمحدث له من الفلاسفة، الى الاستدلال بالاعراض والجواهر لدفعهم الرسل وانكارهم لجواز مجيئهم واذا كان العلم قد حصل لنا بجواز مجيئهم فى المعقول وغلط من دفع ذلك وبان صدقهم بالآيات التى ظهرت عليهم لم يسع لمن عرف من ذلك ما عرفه ؟ ان يعدل عن طرقهم الى طرق من دفعهم واحال مجيئهم .

فلما كان هذا واجبا لما ذكرناه عند سلف الامة والخلف كان اجتهاد الخلف فى طلب اخبار النبى صلى الله عليه وسلم والاحتياط فى عدالة الرواة واجبا عندهم ، ليكونوا فيما يعتقدون من ذلك على يقين . ولذلك [١] كان احدهم يرحل الى البلاد البعيدة فى طلب كلمة [٢] تبلغه عن رسول الله [صلى الله] عليه وسلم حرصا على معرفة الحق من وجهه وطلباً للادلة الصحيحة فيه حتى يثلج صدورهم بما يعتقدونه وتسكن نفوسهم الى مايتدينون به ويفارقوا [٣] بذلك من ذمه الله فى تقليده لمن يعظمه من ساداته بغير دلالة يقتضى ذلك . ولما كلفهم الله عزوجل ذلك وجعل اخبار نبيه صلى الله عليه وسلم طريقا الى المعارف بما كلفهم الى آخر الزمان حفظ اخباره عليه السلام فى سائر الازمنة ومنع من تطرق الشبه عليها حتى لايروم احد تغيير شئ منها اوتبديل كلمة قالها ، الا كشف الله عزوجل ستره [٤] واظهر فى الامة امره حتى يرد ذلك عليه العربى والاعجمى ومن اهل لحفظ ذلك من حملة علمه [عليه] الصلوة والسلام والمبلغين عنه ، كما حفظ كتابه حتى لاينطق احد من اهل الزيغ على تحريك حرف ساكن اوتسكين حرف متحرك الا تبادر القراء فى رد ذلك عليه مع اختلاف لغاتهم وتباين اوطانهم ، لما اراده الله عزوجل من صحة الاداء عنه ووقوع التبليغ لما اتى به نبينا عليه الصلاة والسلام الى من يأتى فى آخر الزمان ولانقطاع الرسل بعده واستحالة خلوهم من حجة الله ، حتى قد ظهر ذلك بينهم وايست من نيله خواطرهم المنحرون ؟ عنه . وجعل الله ما حفظ من ذلك وجميع المعكوب [٥] حجة على من تعبد عليه الصلاة والسلام بشريعته ودلالة الى من دعى الى قبول ذلك ممن لم يشاهد الاخبار .

---

[١] فى الاصل : وكذلك .
[٢] ... الكلمة .
[٣] ... يفارقوا .
[٤] ... سره .
[٥] هكذا فى الاصل . مادريت المراد من هذه الكلمة .

واكمل الله عزوجل لجميعهم طرق الدين واغنا هم بها عن التطلع الى غيرها من البراهين ودل على ذلك بقوله عزوجل : « اليوم اكملت لكم دينكم واتممت عليكم نعمتى ورضيت لكم الاسلام ديناً .سورة المائدة، آيت٣» وليس يجوز ان يخبر الله عزوجل عن اكماله الدين مع الحاجة الى غيرما اكمل لهم الدين به. وبين النبى صلى الله عليه وسلم معنى ذلك فى حجة الوداع لمن كان بحضرته من الجم الغفير من امته عند اقتراب اجله ومفارقته لهم صلى الله عليه وسلم (بقوله) اللهم هل بلغت. فلو كنا نحتاج، معما كان [١] منه عليه الصلاة والسلام فى معرفة مادعانا اليه، الى مارتبه اهل البدع من طرق الاستدلال لما كان مبلغا . اذ كنا نحتاج فى معرفة مادعانا اليه، الى مالم يبينه [٢] لنا من هذه الطرق التى ذكروها. ولوكان هذا كما قالوا لكان فيما دعا اليه وقوله بمنزلة اللغو ؟ ولوكان ذلك كذلك لعارضه المنافقون وسائر المرصدين لعداوته فى ذلك ولم يمنعهم منه مانع كما لم يمنعهم من تعنته [٣] فى طلب الآيات ومجادلته فى سائر الاوقات ولكنهم لم يجدوا سبيلا الى الطعن . لانه عليه الصلاة والسلام لم يدع شيئا مما تهم الحاجة اليه فى معرفة سائر مادعا هم الى اعتقاده اومثل فعله الاوقد بينه لهم. ويزيد هذا وضوحا قوله عليه الصلاة والسلام : « انى قد تركتكم على مثل الواضحة ليلها كنهارها . واذا كان هذا على مارضينا علم انه لم يبق بعد ذلك عتب لزايغ ولاطعن لمبتدع . اذ كان عليه الصلاة والسلام قد اقام الدين بعد ان ارسى اوتاده واحكم اطنابه ولم يدع صلى الله عليه وسلم لسايرمادعاه [٤] الى توحيد الله حاجةً الى غيره ولالزايغ طعنا عليه ثم مضى صلى الله عليه وسلم محموداً بعد اقامة الحجة وتبليغ الرسالة واداء الامانة والنصيحة لسائر الامة حتى لم يحوج احد من امته البحث عن شئ قد اغفله هو مما ذكره لهم اومعنى اسره الى احد من امته . بل قد قال صلى الله عليه وسلم فى المقام الذى يبلغهم [٥] قوله فيه لاستحالة كتمانه على من حضره وحكى [٦] منه من شهده ؟: انى خلفت فيكم ماان تمسكتم لن تضلوا؛ كتاب وسنتى . ولعمرى ان فيهما [٧] الشفاء من

[١] فى الاصل : نحتاج مما كان منه

[٢] ... اذ كنا نحتاج الى المعرفة محض فادعانا اليه الى مالم يبينه لنا من هذه الطرق . كلمة محض كتبتها بالتخمين وما تليتها لانها تدور بين ثلاث كلمات تحتمل ان تكون محض وفحص ونحص .

[٣] ... من تعنيته .

[٤] ... لسائر ما ادعاه

[٥] ... الذى يقبلهم .

[٦] ... وظن منه من شهده .

[٧] ... ولعمرى ان فيها

كل امر مشكل والبرء من كل داء معضل وان فى حراستهما من الباطل على ماتقدم ذكرناه [كفاية] لمن نصح نفسه ودلالة لمن كان الحق قصده. وفيما ذكرنا دلالة على صحة مااسندوا الى الاستدلال وقوة لما عرفوا الحق منه. فاذا كان ذلك على ماوصفناه فقد علمتهم بهت اهل البدع لهم فى نسبتهم لهم الى التقليد وسوء اختيار هم فى المفارقة لهم والعدول عما كانوا عليه [١] معهم. وبالله التوفيق.

واذ قد بان بما ذكرناه استقامة طرق استدلالهم وصحة معارفهم فلنذكر الآن ما اجمعوا عليه من الاصول :

باب ذكر ما اجمع عليه السلف من الاصول التى نُبهوا بالادلة عليها وامروا [٢] فى وقت النبى صلى الله عليه وسلم بها. واعلموا ـ ارشدكم الله ـ ان مما اجمعوا ، رحمة الله عليهم ، على اعتقاده ، مما دعاهم النبى صلى الله عليه وسلم اليه ونبههم بما ذكرناه على صحته ، ان العالم بما فيه من اجسامه واعراضه محدث ، لم يكن ثم كان. وان جميعه محدثا واحدا اخترع اعيانه واحدث جواهره واعراضه وخالف بين اجناسه. وانه عزوجل لم يزل ، قبل ان يخلقه ، واحدا ، عالما ، قادرا ، مريدا ، متكلما ، سميعا ، بصيرا ، له الاسماء الحسنى والصفات العليا. وانهم عرفوا ذلك بما نبههم الله عزوجل عليه وبين لهم صلى الله عليه وسلم وجه الدلالة فيه على ماتقدم شرحناه قبل هذا الموضع.

واجمعوا على انه عزوجل غير مشبه لشىء من العالم وقد نبه الله عزوجل على ذلك بقوله : « ليس كمثله شىء ، سورة الشورى ، آية ١١ » وبقوله عزوجل : « ولم يكن له كفوا احد. سورة الاخلاص ، آية ٤ » . وانما كان ذلك كذلك لانه تعالى لو كان شبيها لشىء من خلقه لاقتضى من الحدوث والحاجة الى محدث ، له ، ماقتضاه ذلك الذى اشبهه ، اواقتضى ذلك قدم ماشبهه من خلقه وقد قامت الدلالة على حدوث جميع الخلق واستحالة قدمه على مابيناه آنفا. وليس كونه عزوجل غير مشبه للخلق ينفى وجوده لان طريق اثباته كونه على ماقتضته العقول ، من دلالة افعاله عليه ، دون مشاهدته.

واجمعوا (على) انه تعالى لم يزل موجودا ، حيا ، قادرا ، عالما ، مريدا ، متكلما ، سميعا ، بصيرا على ماوصف به نفسه وتسمى به فى كتابه واخبرهم به رسوله ودلت عليه افعاله. وان وصفه بذلك لايوجب شبهه لمن وصف من خلقه بذلك من قبل (ان) الشيئين لايشبهان

[١] فى الاصل : والعدول عما كانوا عليهم معهم.
[٢] ... وامرا فى وقت.

بغيرهما ولا باتفاق اسمائهما وانما يشبهان بانفسهما . فلما كانت نفس البارى تعالى غير مشبهة بشئ من العالم بما ذكرناه آنفا لم يكن وصفه بانه حى وقادر وعالم يوجب تشبيهه لمن وصفناه بذلك منا وانما يوجب اتفاقهما فى ذلك اتفاقاً فى حقيقة القادر والعالم [١] . وليس اتفاقهما فى حقيقة ذلك يوجب تشبيها بينهما الا ترى ان وصف البارى عز وجل بانه موجود ووصف الانسان بذلك لا يوجب تشابها بينهما وان كانا قد اتفقا فى حقيقة الموجود . ولو وجب تشابههما بذلك لوجب تشابه السواد والبياض بكونهما موجودين . فلما (لم) يجب بذلك بينهما تشابه [٢] ، وان كان قد اتفقا فى حقيقة الموجود ، لم يجب من وصف [٣] البارى عز وجل بانه حى عالم قادر ووصف الانسان بذلك تشابههما وان اتفقا فى حقيقة ذلك . وانه [٤] كان الله عز وجل لم يزل مستحقا لذلك والانسان مستحقا لذلك عند خلق الله (اياه) وخلق هذه الصفات فيه .

واجمعوا على اثبات حياة لله [٥] عز وجل ، لم يزل بها حياً ، وعلما لم يزل به عالما وقدرة لم يزل بها قادرا . وكلاما لم يزل به متكلما وارادةً لم يزل بها مريدا وسمعا وبصرا لم يزل به سميعا وبصيرا . وعلى ان شيئا من هذه الصفات لا يصح ان يكون محدثا اذ لو كان شىء [٦] منها محدثا لكان تعالى قبل حدوثها موصوفا بضدها . ولو كان كذلك لخرج عن الالاهية [٧] وصار الى حكم المحدثين الذين يلحقهم النقص ويختلف عليهم صفات الذم والمدح . وهذا يستحيل على الله عز وجل . واذا استحال ذلك عليه وجب ان يكون لم يزل بصفة الكمال اذ كان لا يجوز عليه الانتقال من حال الى حال .

واجمعوا على ان صفته عز وجل لا تشبه صفات المحدثين كما ان نفسه لا تشبه [٨] انفس المخلوقين . واستدلوا على ذلك بانه لو لم يكن له عز وجل هذه الصفات لم يكن موصوفا بشىء منها فى الحقيقة لان من لم يكن له فعل لم يكن فاعلا فى الحقيقة [٩] ومن لم يكن له احسان لم يكن محسنا .

---

[١] فى الاصل: وانما يوجب اتفاقهما فى ذلك اتفاق حقيقة الى القادر والعالم .
[٢] ... تشابها .
[٣] ... لم يجب ان يوصف البارى عز وجل .
[٤] ... وان كان الله
[٥] ... حياة الله .
[٦] ... لو كان شيئا منها .
[٧] ... عن الاهلية .
[٨] ... لا تشتبه انفس المخلوقين .
[٩] ... لم يكن موصوفا بشىء منها فى الحقيقة ومن لم يكن له فاعلا فى الحقيقة ومن لم يكن له احسان لم يكن محسنا .

ومن لم يكن له كلام لم يكن متكلما فى الحقيقة ومن لم يكن له ارادة لم يكن فى الحقيقة مريدا . وان وصف بشىء من ذلك مع عدم الصفات التى توجب هذه الاوصاف له لا يكون مستحقا لذلك فى الحقيقة وانما يكون وصفه مجازا او كذبا . الا ترى ان وصف الله عز وجل للجدار بانه يريد ان ينقض ، لما لم يكن له ارادة فى الحقيقه ، كان مجازا .

وذلك ، ان هذه اوصاف مشتقة من اخص اسماء هذه الصفات ودالة عليها . فمتى لم توجد هذه الصفات لمن وصف بها كان وصفه بذلك تلقيبا او كذبا . فاذا كان الله عز وجل موصوفا بجميع هذه الاوصاف فى الحقيقة [١] وجب اثبات الصفات التى اوجبت هذه الاوصاف له فى الحقيقة . والا كان وصفه بذلك مجازا كما (كان) وصف الجدار ، بانه يريد ، لما لم يكن له ارادة ، مجازا . ويبين هذا ، ان وصف الانسان بانه مريد وسارق وظالم مشتق من الارادة والسرقة والظلم . وكذا وصفه بانه اسود مشتق من السواد فاذا وصف بذلك من ليس له هذه الصفات فى الحقيقة كان وصفه بذلك تلقيبا الا ترى ان من سمت (من) العرب اولادها بذلك لم يستحق الذم . لان تسميته بذلك لا يقتضى اثبات هذه الصفات وانما وضعوا ذلك لهم تلقيبا كما يلقبونهم بزيد وعمرو . وعلى مثل هذا السمع فى تسميته الجدار بانه يريد لما لم يكن له ارادة . واذا كان وصف البارى عز وجل بسائر ما ذكرناه من كونه حيا وقادرا وعالما ومتكلما ومريدا وسميعا وبصيرا فى الحقيقة دون المجاز والتلقيب وجب اثبات هذه الصفات التى اشتق له عز وجل الاوصاف من اخص اسمائها . وقد اوضح ذلك بقوله عز وجل « ذو القوة المتين : سورة الذاريات ، آية ٥٨ » وقال « انزله بعلمه . سورة النساء آية ١٦٦ » ، « ولا يحيطون بشىء من علمه الا بما شاء . سورة البقرة آية ٢٥٥ » . ولا يجب ، [٢] اذا بنينا [٣] هذه الصفات له عز وجل على ما دله العقول واللغة والاجماع عليها ، ان تكون محدثة [٤] . لانه تعالى لم يزل موصوفا بها . ولا يجب ان تكون [٥] اعراضا لانه عز وجل ليس بجسم وانما توجد الاعراض فى الاجسام ويستدل بعروضها [٦] فيها وتعاقبها عليها على حدوثها (٧) و(لا) يجب ان تكون غيره

[١] فى الاصل : فى صفة الحقيقة وجب .
[٢] ... ولا يجب ان اذا .
[٣] ... بنيا .
[٤] ... ان يكون محدثا .
[٥] ... ان يكون اعراضا .
[٦] ... ويدل باعراضها فيها .
[٧] ... على حدث .

عز وجل لان غير الشئ مفارقه(١) على وجه من الوجوه والبارى عز وجل (لا) يجوز مفارقة صفاته له من قبل ان مفارقتها يوجب [٢] حدوثه وخروجه عن الالهية. وكذا يستحيل ان يكون [٣] تفسير البارى ؟ عز وجل جسما او جوهرا او محدودا اوفى مكان دون مكان او غير ذلك لما يجوز عليه [٤] من صفاتنا مفارقتها [٥] لنا . فلذلك لا يجوز على صفاته ما يجوز على صفاتنا. ولا يجب اذا لم يكن هذه الصفات غيره ان تكون نفسه لاستحالة كونه حياً اوعلما اوقدرة . لان من كان كذلك لم يتأت منه الفعل . وذلك ان الفعل (انما) يتأتى من الحى القادر العالم دون الحياة والعلم والقدرة .

واجمعوا على (ان) امره عز وجل وقوله غير محدث ولا مخلوق . وقد دل الله تعالى على صحة ذلك بقوله « الا له الخلق والامر . سورة الاعراف ، آية ٥٤ » ففرق تعالى بين خلقه وامره وقال « انما امره اذا اراد شيئاً ان يقول له كن فيكون . فبين بذلك تعالى ان الاشياء المخلوقة تكون اشياء ، بعد ان لم تكن ، بقوله (كن) اذا اراد [٦] وان قوله غير الاشياء المخلوقة من قبل (ان) امره يقال للاشياء . وقوله لها ، كونى ! لوكان مخلوقا لوجب ان يكون قد خلقه بامر آخر. وذلك القول لوكان مخلوقا، (كان مخلوقا) بقول آخر. وهذا يوجب على قائله احد شيئين : اما ان يكون كل قول محدث قد تقدمه قول محدث الى مالانهاية وهذا قول اهل الدهر بعينه او يكون ذلك القول حادثا بغير امره عز وجل له فبطل معنى الاستدراك [٧] بذلك . وقد نص على هذا ، امير المؤمنين على بن ابى طالب رضى الله عنه بحضرة اوليائه من الصحابة واعدائه من الخوارج ، لما انكروا عليه التحكيم، فقال والله ما حكمت مخلوقا وانما حكمت كلام الله فلم ينكر ذلك عليه احد من الصحابة الذين يوالونه ولا احد من الخوارج الذين يعادونه ولا روى عن احد منهم خلاف له فى ذلك .

واجمعوا على انه عز وجل يسمع ويرى وان له تعالى يدان مبسوطتان وان الارض جميعا قبضته يوم القيمة والسموات مطويات بيمينه من غير ان يكون جوارحا . وان يديه تعالى

[١] فى الاصل : لان غير الشئ هو مفارقته له .
[٢] ... ان مفارقتها ما يوجب حدوثه .
[٣] ... وهذا يستحيل عليه ان يكون تفسير البارى .
[٤] ... لما لا يجوز عليه من .
[٥] ... مفارقته لنا .
[٦] ... بقول فاراد
[٧] ... فبطل معنى الاستداج او استلاج ، لم يفهم .

غير نعمته وقد دل على ذلك تشريفه لآدم عليه السلام حيث خلقه بيده ، وتقريعه لابليس على الاستكبار عن السجود مع ما شرفه به بقوله « مامنعك ان تسجد لما خلقت بيدى . سورة ص ، آية ٧٥ » .

واجمعوا على انه يجىء يوم القيمة والملك صفاً صف العرض الامم وحسابها وعقابها وثوابها فيغفر لمن يشاء من المذنبين ويعذب منهم من يشاء كما قال وليس مجيئه حركةً وزوالا . وانما يكون المجيءُ حركة وزوالا اذا كان الجائى جسما او جوهرا فاذا ثبت انه عزوجل ليس بجسم ولا جوهر ، لم يجب ان يكون مجيئه نقلة او حركة . الا ترى انهم لا يريدون بقولهم ، جاءت [١] زيداً الحمى ، انها تنقلت اليه او تحركت من مكان كانت فيه اذ لم يكن جسما ولا جوهرا . وانما مجيئها اليه وجودها به . وانه عز وجل ينزل الى السماء الدنيا كما روى عن النبى صلى الله عليه وسلم ، وليس نزوله تعالى نقلة [٢] لانه ليس بجسم ولا جوهر . وقد نزل الوحى على النبى صلى الله عليه وسلم من عند خالقنا [٣] .

واجمعوا على انه عزوجل يرضى عن الطائعين له وان رضاه عنهم ارادته لنعيمهم وانه يحب التوابين ويسخط على الكافرين ويغضب عليهم وان غضبه ارادته لعذابهم وانه لايقوم لغضبه [٤] شئ وانه تعالى فوق سموات على عرشه دون ارضه [٥] وقد دل على ذلك بقوله « أامنتم من فى السماء ان يخسف بكم الارض . سورة الملك ، آية ١٦ » وقال « اليه يصعد الكلم الطيب والعمل الصالح يرفعه . سورة الفاطر ، آية ١٠ » وقال « الرحمن على العرش استوى . سورة طه ، آية ٥ » وليس استواؤه على العرش استيلاءً كما قال اهل

[١] فى الاصل: جالت زيدا الحما .
[٢] ... نقله .
[٣] ... عند من خالقنا .
[٤] ... لقضيته ، يحتمل ان يكون لغضبته .

[٥] حاشيه : وطائفة من اهل الكلام منهم ابوالحسن الاشعرى ومن اتبعه من اصحاب مالك والشافعى واحمد جعلوا النزول والاتيان والمجيءُ حدثا يحدثه منفصلا عنه فذلك هو اتيانه . واستواؤه فعل يفعله فى العرش يصير به مستويا من غير فعل يقوم بالرب . لكن اكثر الناس خالفوهم وقالوا : المعروف انه لايجيءُ شئ من الصفات والاعراض الا بمجيءُ شئ فاذا قالوا جاء البرد وجاء الحر فقد جاء الهواء الذى يحمل الحر والبرد وهو عين قائمة بنفسها واذا قالوا جاءت الحمى ، فالحمى حر وبرد تقوم بعين قائمة بسبب اخلاط تتحرك وتتحول من حال الى حال فيحدث الحر والبرد بذلك . وهذا بخلاف العرض الذى يحدث بلاتحول من حامل مثل لون الفاكهة فانه لايقال فى هذا جاءه الحمرة والصفرة والخضرة ، بل يقال احمر واصفر واخضر . مجموعة الرسل الكبرى لابن تيميه . رسالة التبيان ص ١٢١ .

القدر لانه عزوجل لم يزل مستوليا على كل شئ وانه يعلم السر و اخفى من السر ولا يغيب عنه شئ فى السموات والارض حتى كانه حاضر مع كل شئ. وقد دل الله عزوجل على ذلك بقوله « وهو معكم اينما كنتم . سورة الحديد ، آية ٤ » وفسر ذلك ، اهل العلم بالتأويل ، ان علمه محيط بهم حيث كانوا . وان له عزوجل كرسيا دون العرش وقد دل الله سبحانه على ذلك بقوله « وسع كرسيه السموات والارض. سورة البقره ، آية ٢٥٥ » وقد جاءت الاحاديث عن النبى صلى الله عليه وسلم : ان الله تعالى يضع كرسيه يوم القيمة لفصل القضاء بين خلقه .

واجمعوا على وصف الله تعالى، بجميع ماوصف به نفسه و وصفه به نبيُّه، من غير اعتراض فيه ولا تكييف له . وان الايمان به واجب و ترك التكييف له لازم .

واجمعوا على ان المؤمنين يرون الله عزوجل يوم القيمة باعين وجوههم على ما اخبر به تعالى فى قوله تعالى « وجوه يومئذ ناضرة الى ربها ناظرة . سورة القيامة ، آية ٢٢ » وقد بين معنى ذلك صلى الله عليه وسلم ورفع كل اشكال فيه بقوله للمؤمنين : ترون ربكم عيانا . وقوله : سترون ربكم يوم القيمة كما ترون القمر لاتضا مون فى رؤيته ، يعنى ان رؤيته تعالى باعين الوجوه . ولم يرد النبى صلى الله عليه وسلم ان الله عزوجل مثل القمر من قبل ان النبى صلى الله عليه وسلم شبه الرؤية بالرؤية ولم يشبه الله تعالى بالقمر . وليس يجب اذا رأيناه تعالى ، ان يكون شبها لشئ مما نراه ، كما لايجب اذا علمناه ان يشبه شيئاً نعلمه. ولو كان يجب اذا رأيناه عزوجل ؛ ان يكون مثل المرئيين منا ؛ لوجب اذا كان الله رائيالنا وعالما بنا ان يكون مثل الرائين [١] العالمين منا .

واجمعوا على انه عزوجل غير محتاج الى شئ مما خلق . وانه يضل من يشاء ويهدى وينعم على من يشاء ويعز من يشاء ويفقر من يشاء ويغنى من يشاء وانه لايسئل فى شئ من ذلك عما يفعل . ولا لافعاله علل لانه مالك غير مملوك ولا مأمور ولا منهى وانه يفعل ما يشاء . قال « عذابى اصيب به من اشاء . سورة الاعراف ، آية ١٥٦ » وبين تعالى انه ليس يجرى فى افعاله مجرى خلقه بقوله عزوجل « لا يسأل عما يفعل وهم يسئلون . سورة الانبياء ، آية ٢٣ » وقال تعالى « فعال لما يريد . سورة هود ، آية ١٠٧ » .

واجمعوا على ان القبيح من افعال خلقه كل ما نهى عنه[٢] وزجرهم عن فعله وان الحسن

[١] فى الاصل: مثل المرايين .
[٢] ... كلها مم عنه .

ما امرهم به اوندبهم الى فعله او اباحه لهم . وقد دل الله عزوجل على ذلك بقوله « وما اتاكم الرسول فخذوه وما نهاكم عنه فانتهوا . سورة الحشر ، آية ٧ » .

واجمعوا ان لجميع [١] الخلق الرضا باحكام الله التى امرهم بها ان يرضون بها والتسليم فى جميع امره والصبر على قضائه و الا نتهاء الى طاعته فيما دعاهم [٢] الى فعله اوتركه .

واجمعوا على انه عادل فى جميع [٣] افعاله واحكامه سبحانا فى ذلك [٤] ام سرنا او ضرنا .

واجمعوا على انه تعالى قدر جميع افعال الخلق واجالهم وارزاقهم قبل خلقه لهم واثبت فى اللوح المحفوظ جميع ماهو كائن منهم الى يوم يبعثون [٥] . وقد دل عليه بقوله « وكل شئ فعلوه فى الزبر وكل صغير وكبير مستطر . سورة القمر ، آية ٥٢ » واخبر انه عزوجل يقرع الجاحدين كذلك فى جهنم بقوله : « [يوم] يسحبون فى النار على وجوههم ذوقوا مس سقر انا كل شئ خلقناه بقدر . سورة القمر ، آية ٤٨ ، ٤٩ » .

واجمعوا على انه تعالى قسم خلقه فرقتين فرقة خلقهم للجنة وكتبهم باسمائهم واسماء ابائهم وفرقة خلقهم للسعير ذكرهم باسمائهم المشارة [٦] فى ذلك بقوله عزوجل : « ولقد ذرأنا لجهنم كثيراً من الجن والانس . سورة الاعراف ، آية ١٧٨ » ولقوله تعالى « ان الذين سبقت لهم منا الحسنى اولئك عنها مبعدون . سورة الانبياء ، آية ١٠١ » وقد بين ذلك ماروى عن النبى صلى الله عليه وسلم فى حديث القبضين [٧] وحديث الصادق والمصدوق عن عبدالله بن مسعود وما قاله النبى صلى الله عليه وسلم لعمر بن الخطاب رضوان الله عليه حين قال يارسول الله : ارأيت ما نحن (فيه) أمر قد فرغ منه ام امر مستأنف ؟ فقال عليه الصلوة والسلام بل امر قد فرغ منه . قال عمر : ففيم العمل يارسول؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : اعملوا فكل ميسر لما خلق له وغير ذلك مما جاء فى الكتاب والسنة .

واجمعوا على ان الخلق لايقدرون على الخروج من ما سبق فى علم الله فيهم وارادته لهم

[١] فى الاصل: على ان جميع الخلق الرضى.
[٢] ... فيما دعواهم .
[٣] ... على انه عادل على جميع افعاله .
[٤] ... بيانا فى ذلك .
[٥] ... ماهو كاين منهم يوم القيمة يبعثون .
[٦] ... كلمة بهذا الشكل : لمثلين .
[٧] ... فى حديث التبضين . ويحتمل ان يكون : القبضتين .

(و) على ان طاعته تعالى واجب عليهم فيما امرهم به . والكفر (واجب اجتنابه وان) كان السابق (فى) علمه [١] فيهم وارادته [٢] لهم انهم [٣] لا يطيعونه. وان ترك معصيته لازم لجميعهم وان كان السابق فى علمه وارادته انهم يعصونه. وانه تعالى يطالبهم بالامر والنهى ويحمدهم (على الطاعة) فيما امروا به ويذمهم على المعصية فيما نهواعنه . وان جميع ذلك عدل منه تعالى عليهم كما انه عادل على من خلقه منهم مع علمه انه يكفر اذا امره واعطاه القدرة التى يعلم انها تصيره الى معصيته . وانه عدل فى تبقية المؤمنين الى الوقت التى يعلم انهم يكفرون فيه ويرتدون عما كانوا عليه من ايمانهم وتعذيبه لهم على الحزام المنقطع [٤] بالعذاب الوابق ، لانه عزوجل مالك لجميع ذلك فيهم غير محتاج فى فعله الى تمليك غيره له ذلك، حتى يكون جابرا فيه قبل تملكه بل هو تعالى فى فعل جميع ذلك عادل وله مالك. يفعل مايشاء كما قال عزوجل : فعال لما يريد .

واجمعوا على انه خالق لجميع الحوادث وحده لاخالق لشىء منها سواه وقد زجر الله عزوجل من ظن ذلك بقوله « هل من خالق غير الله. سورة فاطر ، آية ٣ » كما زجر من ادعى الهاغيره بقوله « من اله غير الله . سورة القصص ، آية ٧١ » وانما سمى غيره خالقا فى قوله « الله احسن الخالقين . سورة المؤمنون ، آية ١٤ » وان كان خالقا وحده ، على طريق الاتساع، كما يقال عدل لعمرين على طريق الاتساع وان كان عمر واحدا. وكما سمى غيره الها فى قوله « وانظر الى الهك الذى ظلت عليه عاكفا . سورة طه ، آية ٩٧ » فى المجاز .

واجمعوا على ان جنس استطاعة الايمان غير جنس استطاعة الكفر، من قبل ان جنس استطاعة الايمان هدى وتوفيق يرغب الله عزوجل فعلها ونشكر على التفضل بها . واستطاعة الكفر ضلال وخذلان يستعاذ بالله منها . ونسأل العصمة بالهدى وقوة الايمان بدلها . وان قُدَرَ المحدثين تختلف وتجانس وتتضاد كما يختلف فعلهم [٥] ويجانس ويتضاد .

واجمعوا على ان الانسان غير غنى عن ربه عزوجل فى سائر اوقاته . وعلى الرغبة اليه

[١] فى الاصل: والكفر كان السابق علمه فيهم . ويحتمل ان يكون كلمة الكفر زائدا والعبارة هكذا : فيما امرهم به وان كان السابق فى علمه .

[٢] وارادة لهم .

[٣] ... انه لايطيعونه .

[٤] ... على الحرم المنقطع .

[٥] ... وكما يختلف عليهم ويجانس .

فى المعونة على سائر ما امر به ممتثلين [١] لما امرهم به فى قوله عزوجل « اياك نعبد واياك نستعين . سورة الفاتحة ، آية ٤ » فلم يفرق بين العبادة والاستعانة .

واجمعوا على ان الانسان لايستطيع ان يفعل ماعلم الله عزوجل انه لايفعله . وقدنص على ذلك تعالى فيما حكاه عن الخضر فى قوله لموسى عليهما السلام لما لم يصبر معه ، قال « الم اقل لك انك لن تستطيع معى صبرا. سورة الكهف ، آية ٧٥ » ولم ينكر موسى قوله ولارد عليه ماذكره [٢].

واجمعو على ان الله عزوجل قدكلف الكفار الايمان والتصديق بنبيه صلى الله عليه وسلم وان كانوا غيرعاملين بذلك لان النبى صلى الله عليه وسلم قداوضح لهم الدلالة ولزمهم حكم الدعوة . وانما وجب عليهم من ايجاب الله عزوجل له . وطريقة معرفتهم بذلك ، العقول التى جعلت آلة تمييزهم . وانهم اثموا فى ذلك من قبل اعراضهم عن تأمل مادعوا الى تأمله من الادلة التى جعل لهم بها السبيل الى معرفة وجوب مادُعوا اليه من النظر فى آياته التى ازعج بخرق العادات فيها قلوبهم وحرك بها دواعى نظرهم .

واجمعوا على انهم يستحقون الذم باعراضهم وتشاغلهم بما نهوا عنه عن التشاغل به .

واجمعوا ايضا على ان الكافرين غير قادرين على العلم بمادعوا اليه مع تشاغلهم باعراض عنه وايثارهم الجهل [٣] عليه ، مع كونهم غيرعاجزين عن ذلك ولاممنوعين منه ، لصحة ابدانهم وقدرتهم على ماتشاغلوا به من الاعراض عنه وآثروه من الجهل عليه. وانما اتوا فى ذلك من جهة اعراضهم عنه وسوء الاختيار فى التشاغل بتركه. ولوكرهوا ماهم [عليه] من الاعراض عن تأمل ادلة الله التى نبههم نبيه صلى الله عليه وسلم عليها ودعاهم الى تاملها، لتأتاهم ذلك وحصل لهم العمل به والقدرة عليه .

واجمعوا على ان الانسان لايقدر بقدرة واحدة على مقدورين كما انه لايعلم بعلم واحد يكتسبه شيئا من تصرفه الا بقدرة تخصه فى حال وجوده . لان التصرف لايصح وجوده الا بها . فلو وجد تصرفه مع عدم القدرة عليه لاستغنى [٤] فى وجوده [٥] عنها . كما انه لووجدت الحركة مع عدم محلها لاستغنت فى الوجود عنه ولم يحتج اليه .

---

[١] فى الاصل : ممثلين

[٢] ... ولادر عليه ماذكره .

[٣] ... للجهل .

[٤] ... لاستغنا .

[٥] ... فى جوده .

واجمعوا على انه (لا) يصح تكليف الانسان الطاعة ونهيه عن المعصية الا مع صحة بدنه وسلامة آلات فعله، وان كان لكل فعل يكتسبه قوة تخصه غير القوة عليه على تركه وغير الفعل المقدور بها وغير صحة بدنه ، كما انه لايصح ان يكلف فعلا الا بصحة [١] عقله وآلات تميزه وان كان يحتاج فى المعرفة لكل مادعى الى معرفته الى علم يخصه ويصح معه فعله . وليس يجب اذا كلفوا معرفة مالايعلمونه فى حال التكليف لاعراضهم [٢] ، ان يكلفوا الفعل مع عدم جميع علومهم، اذ كان عدم جميع علومهم يخرجهم عن صحة عقولهم ويصيرهم الى الجنون الذى لايصح تكليف الاستدلال معه . وكذلك الحكم فى تكليفهم الايمان الذى علم الله انهم لايفعلونه وسبق فى الكتاب انهم لايكتسبونه . وهم غير قادرين عليه ولا على [٣] الخروج من علم الله فيه وخبرهم عنه به. ولايخل [٤] تكليفهم فعله من قبل ان ابدانهم صحيحة وآلات فعل ما كلفوه موجودة وقد مكنوا فى فعله ، فهم غير عاجزين عنه ولا ممنوعين . وانما اتوا فى ذلك باعراضهم عما امروا به وتشاغلهم بالكفر الذى قد آثروا عليه وشغلوا قدرهم بكسبه ولو كرهوا الكفر وماهم عليه من الايثار له وارادوا الايمان لقدروا عليه . ولايجب اذا كلفوا ماهم غير قادرين [٥] على ما كلفوه من الايمان لتشاغلهم عنه بالكفر الذى نهوا عنه ، ان يكلفوا الافعال مع عدم جميع القُدَر ، من قبل ان خروجهم عن جميع القدر يصيّرهم الى العجز وفساد الابدان والآلات التى لايصح منهم الفعل مع عدمها كما لايصح تكليفهم الاستدلال مع عدم جميع العلوم من قبل ان عدم جميع العلوم يصيرهم الى فساد آلات الاستدلال التى لايتأتى لهم الاستدلال مع فسادها ، وانما يصح تكليفهم الافعال مع صحة عقولهم وابدانهم التى يتأتى لهم الافعال معها . وكونهم غير قادرين على ما تركوا من الافعال وتشاغلوا عنه ، لايخرجهم عن صحة ابدانهم ولايصيرهم الى العجز الذى لايصح معه فعلهم . كما ان كونهم (غير) عالمين مادعوا [٦] الى معرفته وتشاغلهم بالاعراض عن الاستدلال عليه ، لايخرجهم عن صحة عقولهم ولايصيرهم (الى) الجنون الذى لايصح معه تكليفهم .

واجمعوا الى ان ما عليه جميع سائر الخلق من تصرفهم قد قدّره الله عز وجل قبل خلقه

---

[١] فى الاصل : الا صحة عقله .
[٢] ... لاعتراضهم .
[٣] ... ولا عن الخروج .
[٤] ... ولايحل تكليفهم .
[٥] ... مالهم غير قادرين .
[٦] ... عالمين الامادعوا .

لهم واحصاه فى اللوح المحفوظ لهم واحاط علمه به وبهم واخبر بما يكون منهم وان احدا لا يقدر على تغيير شئ من ذلك ولا الخروج عما قدره الله تعالى وسبق علمه به . وبما يتصرفون فى علمه ينتهون [١] الى مقادير : فمنهم شقى وسعيد .

واجمعوا على انه تفضل [٢] على بعض خلقه بالتوفيق والهدى . وحبب اليهم الايمان وشرح صدورهم به وكره اليهم الكفر والفسوق والعصيان . وجعلهم راشدين كما قال الله عزوجل « فمن يرد الله ان يهديه يشرح صدره للاسلام . سورة الانعام ، آية ١٢٥ » وقال « حبب اليكم الايمان وزينه فى قلوبكم وكره اليكم الكفر والفسوق والعصيان . سورة الحجرات ، آية ٦ » يعدد بذلك نعمته عليهم .

واجمعوا على ان ما يقدر عليه ، من الالطاف التى لو فعلها ، غير متناه . لان جميع الخلق غير متناه [٣] . وان فعل ذلك غير واجب عليه بل هو تعالى متفضل بما يفعله منها . وانه تعالى لم يتفضل على بعض خلقه بذلك بل اضلهم كما قال : « ومن يرد ان يضله يجعل صدره ضيقا حرجا . سورة الانعام ، آية ١٢٥ » وقد قال موسى عليه السلام لما جئ بالعجل ، الذى عمله السامرى لبنى اسرائيل وكان حواره فعل البارى عنده : « ان هى الا فتنتك تضل بها من تشاء وتهدى من تشاء . سورة الاعراف ، آية ١٥٤ » ولم ينكر الله ذلك عليه . ولو كان وصفه بذلك جورا ، كما تقول القدرية ، لما ترك انكار ذلك عليه وزجره عنه ، وقد قال نبينا صلى الله عليه وسلم : اعملوا فكل ميسر لما خلق له .

واجمعوا على ان الله كان قادرا على ان يخلق جميع الخلق فى الجنة تفضلا عليهم بذلك ، لانه تعالى غير محتاج الى عبادتهم . وانه قادر ان يخلقهم كلهم فى النار ويكون بذلك عادلا عليهم ، لان الخلق خلقه والامر امره لا يسأل عما يفعل وهم يسئلون . ولانه عزوجل فعل من ذلك ما اراد ، لا معقب لحكمه وهو السميع البصير .

واجمعوا على انه تعالى لا يجب عليه ان يساوى بين خلقه فى النعم وان له ان يخص من يشاء منهم بما شاء من نعمه . وقد دل على صحة قولنا بقوله تعالى « ذلك فضل الله يؤتيه من يشاء . سورة المائدة ، آية ٥٤ » واخبرنا تعالى عما اراده فى تفضل بعض خلقه المكلفين فقال : « اولئك الذين لم يرد الله ان يطهر قلوبهم . سورة المائدة ، آية ٤١ » وقال فى فريق آخر وهم اهل بيت

[١] فى الاصل : وينتهون الى مقادير .

[٢] ... انه يفضل على بعض خلقه

[٣] ... واجمعوا على انما يقدر عليه من الالطاف التى لو فعلها لان جميع الخلق غير متناهية وان فعل ذلك .

النبي صلى الله عليه وسلم « انما يريد الله ليذهب عنكم الرجس اهل البيت ويطهركم تطهيرا . سورة الاحزاب ، آية ٣٣ » وانما اختلف الفريقان لاختلاف ما اراده الله عزوجل لهم .

واجمعوا على انه ليس لاحد من الخلق الاعتراض على الله تعالى فى شيء من تدبيره ولا انكار لشيء من افعاله . اذ كان مالكا [١] لما يشاء منها غير مملوك . وانه تعالى حكيم قبل ان يفعل سائر الافعال وان جميع ما يفعله لايخرجه عن الحكمة . وان من يعترض عليه فى افعاله متبع [٢] لرأى الشيطان فى ذلك حين امتنع من السجود لآدم عليه الصلاة والسلام وزعم ان ذلك فساد فى التدبير وخروج من الحكمة حين قال « انا خير منه خلقتنى من نار وخلقته من طين . سورة الاعراف ، آية ١٢ » .

واجمعوا على ان النبي صلى الله عليه وسلم دعا جميع [٣] الخلق الى معرفة الله والى نبوته ونهاهم عن الجهل بالله عزوجل وعن تكذيبه وانه عليه الصلاة والسلام بين لهم جميع مادعاهم اليه من الاسلام والايمان وما رغبهم فيه من منازل الاحسان واوضح لهم الادلة عليه وبين لهم الطريق اليه وان جبريل جاءه فى صورة اعرابى يحضره [٤] اصحابه فقال له : ماالاسلام ؟ فقال عليه الصلوة والسلام : ان تشهد ان لااله الاالله وانى رسول الله وتقيم الصلوة وتؤتى الزكوة وتصوم رمضان وتحج البيت . وفى الحديث الطويل فقال صدقت . قال فما الايمان؟ قال ان تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله والقدر خيره وشره وغير ذلك . فقال صدقت . قال فما الاحسان؟ قال ان تعبدالله كانك تراه فانك ان لم تره [٥] فانه يراك ثم انصرف [٦] ونحن نتعجب من تصديقه . فقال النبي صلى الله عليه وسلم ، بعد امره لهم بطلبه فلم يجدوه بعد انصرافه: هذا جبريل جاءكم يعلمكم دينكم . وكذلك قد بين لهم قبل ذلك طريق المعارف بحدوثهم ودلهم على وجود المحدث لهم. ودلهم على صدقه فيما انبأهم به وبه تعالى. على ماسلف شرحناه .

واجمعوا على ان الايمان يزيد بالطاعة وينقص بالمعصية . وليس نقصانه عندنا شك فيما أُمرنا بالتصديق به ولاجهل به. لان ذلك كفر وانما هو نقصان فى مرتبة العلم [٧] وزيادة

---

[١] فى الاصل : اذ كان مالك
[٢] ... متتبعا لرأى الشيطان
[٣] ... دعا لجميع الخلق
[٤] ... كلمة بهذا الشكل ، يحيضوه اصحابه . ويحتمل ان يكون ، بحضوره اصحابه .
[٥] ... فانك ان لم تراه فانه يراك
[٦] ... ثم تصرف ونحن نتعجب
[٧] ... فى مرتبة من العلم وزيادة البيان

البيان، كما يختلف وزن طاعتنا [١] وطاعة النبي صلى الله عليه وسلم وان كنا جميعا مؤدين للواجب علينا .

واجمعوا على ان المؤمنين بالله تعالى وساير مادعاه النبي صلى الله عليه وسلم الى الايمان به، لايخرجه شئ من المعاصى ولا يحبط ايمانه الا الكفر. وان العصاة من اهل القبلة مأمورون بساير الشرايع غير خارجين عن الايمان بمعاصيهم. وقد سمى الله عصاة اهل القبلة مؤمنين بقوله: « يا ايها الذين امنوا اذا قمتم الى الصلوة فاغسلوا وجوهكم ... الآية. سورة المائدة ، آية ٦ » فلو كانوا خرجوا من الايمان بمعاصيهم ، كما قالت القدرية ، لما تعلق عليهم فرض الطهارة وكان خطاب الله تعالى منصرفا الى المؤمنين [٢] دونهم؟. وكذلك قال: « يا ايها الذين امنوا اذا نودى للصلوة من يوم الجمعة فاسعوا الى ذكر الله. سورة الجمعة، آية ٩ » ولم يخص على ذلك الطائعين دون العاصين.

واجمعوا على انه لايقطع على احد من عصاة اهل القبلة فى غير البدع بالنار ولا على احد من اهل الطاعة بالجنة الامن قطع عليه رسول الله صلى الله عليه وسلم. وقدل على ذلك بقوله تعالى: « ان الله لايغفران يشرك به ويغفر مادون ذلك لمن يشاء. سورة النساء، آية ١١٥ » ولا سبيل لاحد [٣] الى معرفة مشيته تعالى فيهم الا بخبره. وقد قال النبي صلى الله عليه وسلم : لاتنزلوا احدا من اهل القبلة جنة ولا نارا .

واجمعوا على ان للعباد حفظة يكتبون اعمالهم وقدل على ذلك بقوله : « وان عليكم لحافظين كراما كاتبين. سورة الانفطار، آية ١١ ».

واجمعوا على ان عذاب القبر حق وان الناس يفتنون فى قبورهم بعد ان يحيون فيها ويسألون، فيثبت الله من احب تثبيته. وانهم [٤] لايذوقون ألم الموت بعد ذلك كما قال تعالى: « لايذوقون فيها الموت الا الموتة الاولى. سورة الدخان، آية ٥٦ » وعلى انه ينفخ فى الصور قبل يوم القيمة فيصعق من فى السموات ومن شاء الله ثم ينفخ فى اخرى ؟ فاذا (هم) قيام ينظرون وعلى ان الله يبعثهم [٥] كما بدأهم عراة [٦] غرلا [٧]. وان الاجسا د التى اطاعت وعصت هى التى تبعث يوم القيمة وكذلك الجلود التى كانت فى الدنيا والالسنة والايدى

---

[١] فى الاصل : وزن طاعتها وطاعة النبي
[٢] لعله: منصرفا الى المطيعين دونهم .
[٣] ... ولا سبيل الى احد الى معرفة
[٤] ... وانهم لايذوقون
[٥] ... وعلى ان الله يعذبهم. صححته كما ترونه ويحتمل ان يكون : يعيدهم
[٦] ... كما بدأهم عرايا
[٧] ... غزلا

والارجل هى التى تشهد عليهم يوم القيمة. وان الله تعالى ينصب الموازين لوزن اعمال العباد فمن ثقلت موازينه افلح ومن خفت موازينه خاب وخسر. وان كفة [١] السيئات تهوى الى جهنم وان كفة الحسنات تهوى عند زيادتها الى الجنة. وان الخلق يؤتون يوم القيمة بصحائف فيها اعمالهم فمن اوتى كتابه بيمينه حوسب حسابا يسيرا ومن يؤت بشماله فاولئك يصلون سعيرا.

واجمعوا على ان الصراط جسر ممدود على جهنم يجوز عليه العباد بقدر اعمالهم وانهم يتفاوتون فى السرعة والابطاء على قدر ذلك.

واجمعوا على ان الله تعالى يخرج من النار من فى قلبه شىء من الايمان بعد الانتقام منه.

واجمعوا على ان شفاعة النبى صلى الله عليه وسلم لاهل الكبائر من امته وعلى انه يخرج من النار قوم من امته بعدما صاروا حمما فيطرحون فى نهر الحيات فينبتون كما تنبت الحبة فى حميل السيل [٢] وعلى ان لرسول الله صلى الله عليه وسلم حوضا يوم القيمة ترده امته لا يظمأ من شرب منه ويذاد عنه من بدّل وغيّر بعده. وعلى ان الايمان، بما جاء من خبر الاسراء [٣] بالنبى صلى الله عليه وسلم الى السموات، واجب. وكذلك ماروى من خبر الدجال ونزول عيسى ابن مريم وقتله الدجال وغير ذلك من سائر الآيات التى تواترت الرواية بكونها بين يدى الساعة من طلوع الشمس من مغربها وخروج الدابة وغير ذلك مما نقله الينا الثقات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وعرفونا صحته.

واجمعوا على التصديق بجميع ماجاء به رسول الله صلى الله عليه وسلم فى كتاب الله وما ثبت به النقل من سائر سنته ووجوب العمل بمحكمه والاقرار بنص [٤] مشكله ومتشابهه وردكل مالم يحط به علما بتفسيره الى الله مع الايمان بنصه. وان ذلك لايكون الا فيما كلفوا الايمان بجملته دون تفصيله.

واجمعوا على وجوب الامر بالمعروف والنهى عن المنكر عليهم بايديهم وبالسنتهم ان استطاعوا والا فبقلوبهم وانه لايجب ذلك عليهم بالسيف الا فى اللصوص والقطاع بعد مناشدتهم.

واجمعوا على السمع والطاعة لائمة المسلمين وعلى ان كل من ولى شيئا من امورهم عن رضى اوغلبة واشتدت وطأته [٥]، من بر وفاجر، لايلزمهم الخروج عليهم بالسيف جار

[١] فى الاصل: وان كفت السيئات.
[٢] ... فى حمل السبيل
[٣] ... من خبر الاسواء
[٤] ... كلمة بهذا الشكل: بص اوبعن. ويحتمل ان يكون بمعنى مشكله.
[٥] ... واشدت وطاقه.

اوعدل . وعلى ان يغزو معهم العدو ويحج معهم البيت وتدفع اليهم الصدقات اذا طلبوها وتصل خلفهم الجمعة والاعياد وان لايصل خلف احد من اهل البدع منهم من، انهم(اى من اجل انهم) قد فسقوا بالبدع والامامة موضع فضل ولايصح ان يأتم العدل بالفاسق كمالايجب ؛ ان يأتم القارى بالامى الان يخاف منهم فيصلى معهم وتعاد الصلوة بعدهم .

واجمعوا على ان خير القرون قرن الصحابة ثم الذين يلونهم على ماقال صلى الله عليه وسلم خيركم قرنى ... وعلى ان خير الصحابة اهل بدر وخير اهل بدر العشرة وخير العشرة الائمة الاربعة: ابوبكر ثم عمر ثم عثمان ثم على رضوان الله عليهم . وان امامتهم كانت عن رضىً من جماعتهم وان الله الف قلوبهم على ذلك لما اراده من استخلافهم جميعا بقوله : « وعدالله الذين آمنوا منكم وعملوا الصالحات ليستخلفنهم فى الارض كما استخلف الذين من قبلهم وليمكنن لهم دينهم الذى ارتضى لهم . سورة النور، آية ٥٥ » فجمع الله قلوب المؤمنين على ترتيبهم فى التقديم من قبل انهم لو قدّموا عمر على الجماعة لخرج ابوبكر عما وعده الله به. وكذلك لو قدم عثمان لخرج ابوبكر وعمر. لان الله قد علم انه يبقى بعدهما [١] وانهما يموتان قبله . وكذلك [٢] لو قدم على على جميعهم لخرجوا من الوعد بعلم الله انهم يموتون قبله . فرتبهم [٣] والف قلوب المؤمنين على ذلك لينالوا جميعا ماوعدوا به . وانه كان [٤] كل منهم يعلم ذلك .

واجمعوا على ان الخيار، بعد العشرة فى اهل بدر من المهاجرين والانصار، على قدر الهجرة والسابقة . وعلى ان كل من صحب النبى صلى الله عليه وسلم ، ولو ساعة اورآه ولو مرة مع ايمانه به وبما دعا اليه ، افضل من التابعين بذلك .

واجمعوا على الكف عن ذكر الصحابة ، عليهم الرضوان، الا بخير مايذكرون به . وعلى انهم احق ان تنشر محاسنهم وتلتمس لافعالهم افضل المخارج وان يظن بهم احسن الظن واحسن المذاهب ممتثلين [٥] فى ذلك بقول [٦] رسول الله صلى الله عليه وسلم : « اذا ذكروا اصحابى فامسكوا » وقال اهل العلم : معنى ذلك لاتذكر وهم الا بخير الذكر . وقوله :

---

[١] فى الاصل : بعدها
[٢] ... ولذلك
[٣] ... فوتهم والف
[٤] ... وان كان كل واحد
[٥] ... ممتثلين
[٦] ... لقول رسول الله .

لاتؤذونى فى اصحابى فوالذى نفسى بيده لوانفق احدكم مثل احد ذهبا مابلغ مُدَّ احدهم ولانصفه (نصيفه) . وعلى ماأثنى الله تعالى يه عليهم بقوله : « محمد رسول الله والذين معه اشداء على الكفار رحماء بينهم تريهم ركعا سجدا يبتغون فضلا من الله ورضوانا سيماهم فى وجوههم من أثر السجود ذلك مثلهم فى التورية ومثلهم فى الانجيل . سورة الفتح ، آية ٢٩ » الى آخر ماقضى الله عزوجل من ذكرهم ، ثم قال : ليغيظ بهم الكفار .

واجمعوا على ان ماكان منهم من الامور الدنياوية ، لايسقط حقوقهم كما لايسقط ماكان بين اولاد يعقوب النبى عليه السلام من حقوقهم . وعلى انه لايجوز لاحد ان يخرج عن اقاويل السلف فيما اجمعوا عليه وعما اختلفوفيه اوفى تأويله ، لان الحق لايجوز ان يخرج عن اقاويلهم.

واجمعوا على ذم سائر اهل البدع والتبرى منهم . وهم الروافض والخوارج والمرجئة والقدرية وترك الاختلاط بهم ، لماورى عن النبى صلى الله عليه وسلم فى ذلك وما امر الله تعالى به من الاعراض عنهم فى قوله : « واذا رأيت الذين يخوضون فى آياتنا فاعرض عنهم . سورة الانعام ، آية ٦٨ » وماروى عن النبى صلى الله عليه وسلم : ان الخوارج كلاب اهل النار وماروى عنه عليه الصلاة والسلام انه قال : فرقتان لاتنالهما شفاء المرجئة والقدرية » وانه عليه الصلاة والسلام قال : « القدرية مجوس هذه الامة » وانهم الذين يتعرضون على الله فى مقاديره ويزعمون انهم يقدرون على الخروج من علمه وانهم يخلقون كخلقه [١] . وانما شبههم النبى صلى الله عليه وسلم بالمجوس دون سائر الفرق (من) اليهود والنصارى ، لمشاركتهم [٢] لهم فيما يختصون به ، من قولهم : الشر لايفعله الاشرير وان الله لايفعل ذلك. كما قالت المجوس فى النور الذى يعبدونه انه لايضر احدا ، لان من ضر غيره كان سفيها. وقد اجمع المسلمون على ان الله الضار النافع ، قال تعالى : « قل اعوذ برب الفلق من شر ماخلق » .

واجمعوا على النصيحة للمسلمين والتولى لجماعتهم . وعلى التوادد فى الله والدعاء لائمة المسلمين والتبرى ممن ذم احدا من اصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم واهل بيته وازواجه. وترك الاختلاط بهم والتبرى منهم . فهذه الاصول التى مضى الاسلاف عليها . واتبعوا حكم الكتاب والسنة بها واقتدى بهم الخلف الصالح فى مناقبها نفعنا واياكم. (هذا) آخره والحمد لله وحده وهو حسبى ونعم الوكيل ولاحول ولاقوة الا بالله .

[١] فليراجع باب القدر من كنز العمال .
[٢] فى الاصل : من مشاركتهم لهم